МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»

ФАКУЛЬТЕТ БІЗНЕСУ ТА СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ ТА ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

БУДНІК Олег Олександрович
(студент групи ФБСМ-8)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

(представлена на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-професійна програма «Фінанси, банківська справа та страхування»)

Завідувач кафедри фінансів та
цифрової економіки
д.е.н. проф. Н.Г. Виговська.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)
_____
(підпис)

Науковий керівник
к.е.н. доц. Литвинчук І.В.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)
_____
(підпис)

Рецензент
к.е.н., доц. Городиський М.П.
(науковий ступінь, вчене звання,
прізвище та ініціали)
_____
(підпис)

Житомир 2023

Анотація

Буднік О.О. Тенденції формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.

Кваліфікаційна робота представлена на здобуття освітнього ступеня «магістр» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» спеціальності 072 «Фінанси банківська справа та страхування». – Державний університет «Житомирська політехніка», Житомир, 2023.

Дослідження присвячено обґрунтуванню теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.

Систематизовано наукові погляди до трактування поняття «місцеві бюджети» (сукупність економічних відносин, які пов'язані зі створенням і використанням фондів грошових коштів ОМС для забезпечення соціально-економічного розвитку територій.) Узагальнено актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану (проаналізовано зміни в бюджетному законодавстві, які стосуються окремих особливостей виконання місцевого бюджету та акцентовано увагу на формуванні бюджетного резерву, перерозподілі видатків місцевого бюджету). Здійснено оцінку сучасного стану доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану згідно бюджетної класифікації (динаміка податкових та неподаткових надходжень місцевих бюджетів, структура видатків місцевих бюджетів, коефіцієнти фінансової стійкості місцевих бюджетів). Розроблено практичні рекомендації з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу (у сфері фінансування місцевого самоврядування одним із шляхів реалізації методологічної та теоретичної концепції STEM пропонується впровадження в управління територіальними громадами концепту «розумного міста» (smart city). Це сприятиме підвищенню якості інформаційного забезпечення, релевантного для обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень та істотного покращення регулятивних функцій в управлінні бюджетами громад).

Ключові слова: місцевий бюджет, доходи, видатки, контроль.

Annotation

Budnik O.O. Trends in the formation and implementation of local budgets in wartime conditions

The qualification work is presented for obtaining the master's degree in the field of knowledge 07 «Management and administration» specialty 072 «Finance, banking and insurance». - Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, 2023.

The research is devoted to the substantiation of theoretical provisions and the development of practical recommendations for improving the formation and implementation of local budgets in wartime conditions.

Scientific views on the interpretation of the concept of «local budgets» are systematized (a set of economic relations that are connected with the creation and use of funds of local government funds to ensure the socio-economic development of territories.) The topical problems of the formation and implementation of local budgets in the conditions of martial law are summarized (analyzed changes in the budget legislation, which relate to specific features of the implementation of the local budget and focused attention on the formation of the budget reserve, redistribution of local budget expenditures). An assessment of the current state of revenues and expenditures of local budgets under martial law conditions was carried out according to budget classification (dynamics of tax and non-tax revenues of local budgets, structure of local budget expenditures, coefficients of financial stability of local budgets). Practical recommendations have been developed to improve the formation and implementation of local budgets in wartime conditions (in the field of financing local self-government, one of the ways to implement the methodological and theoretical concept of STEM is to introduce the concept of «smart city» into the management of territorial communities. This will contribute to improving the quality information support, relevant for justification and adoption of budget decisions and significant improvement of regulatory functions in the management of community budgets).

Key words: local budget, income, expenditure, control.

ЗМІСТ

ВСТУП……4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ……..8
1.1. Економічна сутність місцевих бюджетів ……..8
1.2. Види доходів та видатків місцевих бюджетів……12
1.3. Актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану ……22
Висновки до 1-го розділу……34
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ ……35
2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану ……35
2.2. Аналіз видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану ……46
2.3. Напрями удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу ……55
Висновки до 2-го розділу……64
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ……..65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ……68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Соціально-економічний розвиток територій, в першу чергу, залежить від ефективного формування та використання коштів місцевих бюджетів. В умовах воєнного стану органи місцевого самоврядування (ОМС) зіткнулися з важкими викликами, пов'язаними з непередбачуваними подіями. Адже тепер існує необхідність раціонального формування, розподілу та використання коштів місцевих бюджетів на потреби та наслідки війни, які потрібно вирішити в першу чергу. Відповідно для забезпечення ефективного здійснення бюджетного процесу та надання життєво-необхідних потреб населенню громад центральні органи влади приймають ряд оперативних та швидких змін у законодавстві, тому й дослідження особливостей формування та виконання місцевих бюджетів в умовах дії воєнного стану є актуальним на сьогодні, адже забезпечення належного й безперервного надання суспільних послуг жителям громад є дуже важливим як у мирні часи, так і в умовах дії воєнного стану.

Особливості формування та використання коштів місцевих бюджетів в Україні розглядаються в працях багатьох науковців, зокрема, Василика О.Д., Власюк Н.І.,. Кириленко О.П., Кравченка В.І., Павлюк К.В., Гринчук Н., Дерун Т., Куйбіда В., Ткачук А., Миськів Г., Микитюк І. та інші. У своїх працях вчені розглядають особливості формування, розподілу та використання коштів бюджетів на місцевому рівні в контексті реформи децентралізації, досліджують управління фінансовими ресурсами органів місцевого самоврядування в мирний час. Проблематику формування місцевих бюджетів у період воєнного стану досліджували: Маркуц Ю., Онищук І., Дубина М. В умовах воєнного стану ОМС мають оперативно реагувати та приймати відповідні рішення щодо забезпечення безпеки мешканців територіальних громад (ТГ), функціонування бюджетної сфери та комунальних підприємств. Тому застосування нових підходів до формування та використання коштів місцевих бюджетів

зумовлюють необхідність проведення наукових досліджень та актуальність теми кваліфікаційної роботи.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних положень та розробка практичних рекомендацій з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- розкрити економічну сутність місцевих бюджетів;
- охарактеризувати види доходів та видатків місцевих бюджетів;
- дослідити актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану;
- оцінити стан доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану;
- розробити практичні рекомендації з напрямів удоскналення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.

Об'єктом дослідження є доходи та видатки місцевих бюджетів.

Предметом дослідження є теоретичні та практичні аспекти формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу.

Методи дослідження. У роботі використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, які ґрунтуються на сучасних теоретико-методологічних підходах, що дало змогу забезпечити досягнення поставленої мети та вирішення сформульованих завдань, зокрема: *аналізу і синтезу* – під час дослідження економічної сутності місцевих бюджетів; *індукції та дедукції* – для формулювання узагальнень, теоретичних висновків на основі вивченого матеріалу; *логіко-аналітичний* – для окреслення тенденцій розвитку місцевих бюджетів в умовах воєнного часу; *статистичної обробки інформації* – для оцінки сучасного стану формування та виконання місцевих бюджетів; *узагальнення* – для формулювання висновків і пропозицій.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України; матеріали й статистичні дані Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України,

Державної податкової служби України, Державної аудиторської служби України, Рахункової палати, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних учених; ресурси мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні важливого наукового питання – обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу. До найвагоміших наукових результатів, які характеризують новизну дослідження та особистий внесок автора, належать такі:

- систематизовано наукові погляди до трактування поняття «місцеві бюджети» (сукупність економічних відносин, які пов'язані зі створенням і використанням фондів грошових коштів ОМС для забезпечення соціально-економічного розвитку територій.);

- узагальнено актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану (проаналізовано зміни в бюджетному законодавстві, які стосуються окремих особливостей виконання місцевого бюджету та акцентовано увагу на формуванні бюджетного резерву, перерозподілі видатків місцевого бюджету.);

- здійснено оцінку сучасного стану доходів та видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану згідно бюджетної класифікації (динаміка податкових та неподаткових надходжень місцевих бюджетів, структура видатків місцевих бюджетів, коефіцієнти фінансової стійкості місцевих бюджетів);

- розроблено практичні рекомендації з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу (у сфері фінансування місцевого самоврядування одним із шляхів реалізації методологічної та теоретичної концепції STEM пропонується впровадження в управління територіальними громадами концепту «розумного міста» (smart city). Це сприятиме підвищенню якості інформаційного забезпечення, релевантного для обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень та істотного покращення регулятивних функцій в управлінні бюджетами громад).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні наукові положення кваліфікаційної роботи можуть бути використані органами місцевого самоврядування у процесі реалізації своїх повноважень, а також застосовуватися при викладання дисциплін Бюджетна система, Місцеві фінанси та Бюджетний менеджмент.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні положення та результати дослідження доповідалися та опубліковані в матеріалах науково-практичних конференцій («Конференція, присвячена Дню науки», м. Житомир, 15-19 травня 2023 р. та «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу», м. Житомир, 9-10 листопада 2023 р.)

Структура, зміст та обсяги роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних літературних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи складає 76 сторінок машинописного тексту, у тому числі 10 таблиць, 11 рисунків. Список використаної літератури нараховує 74 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

1.1. Економічна сутність місцевих бюджетів

Теоретичні основи місцевих бюджетів виступали предметом наукових дискусій різних епох. На початку XX століття російські та українські вчені їх розглядали з позиції ресурсів підлеглих державі місцевих самоврядних спілок, необхідних для виконання покладених на них функцій і завдань. Представники радянської фінансової науки під місцевими бюджетами розуміли сукупність бюджетів адміністративно-територіальних одиниць, що входили до складу союзних й автономних республік, а в їх складі – до Державного бюджету СРСР. Наші сучасники дане поняття трактували як економічну категорію, де основний акцент зроблено на значенні місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні органів місцевого самоврядування (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення категорії «місцеві бюджети» [1]

Автор	Джерело	Визначення
О. Д. Василик	Теорія фінансів	Балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються й витрачаються на відповідній території
М. В. Васильєва	Місцеві бюджети в сучасних умовах	Обумовлена адміністративно-територіальним поділом частина економічних відносин в суспільстві, пов'язана з формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів
О. П. Кириленко	Місцеві фінанси	Бюджет АР Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах і бюджети місцевого самоврядування
В. І. Кравченко	Місцеві фінанси України	Сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються та виконуються відповідним місцевими органами влади і самоврядування
О. Р. Романенко	Фінанси	Балансові рахунки, мають дохідну та витратну частину, будуються на принципах збалансування, формуються і витрачаються на відповідній території
Н. О. Ширкевич	Місцеві бюджети	Централізований фонд грошових коштів місцевих рад, яким розпоряджаються для здійснення заходів, передбачених планом економічного та соціального розвитку

У фінансовій науці немає загальноприйнятого визначення місцевих бюджетів. Так наприклад, О.Д. Василик під ними вбачав балансові розрахунки доходів і витрат, які мобілізуються й витрачаються на тій чи іншій території [1].

Аналогічний підхід застосувала О.Р. Романенко, розглядаючи місцеві бюджети як балансові рахунки, що мають дохідну та витратну частину, будуються на принципах збалансування, формуються і витрачаються на відповідній території. В ідеальному варіанті співвідношення бюджетних доходів та видатків має врівноважуватися, забезпечуючи тим самим виконання органами місцевого самоврядування покладених на них функцій і завдань у сфері економічного та соціального розвитку територіальних громад [1].

З іншим трактуванням місцевих бюджетів можна ознайомитися у навчальному посібнику «Місцеві фінанси України» за редакцією В.І. Кравченка. Вітчизняний науковець під ними розумів сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються та виконуються відповідним місцевими органами влади і самоврядування [1].

У визначенні місцевих бюджетів О.П. Кириленко уточнює їх сукупність як бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування. Така характеристика місцевих бюджетів випиває з положень Бюджетного кодексу України, де бюджетами місцевого самоврядування названо бюджети територіальних громад міст, селищ, сіл, їх об'єднань [1].

Відповідно до трактування Н.О. Ширкевича вони утворюють централізований фонд грошових коштів місцевих рад, яким розпоряджаються для здійснення заходів, передбачених планами економічного та соціального розвитку територій [1].

М.В. Васильєва уточнила визначення місцевих бюджетів як обумовлену адміністративнотериторіальним поділом і бюджетним устроєм частину економічних відносин в суспільстві, пов'язану з формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів. Дані формулювання, подані більше двадцяти років тому, й тепер вважаться класикою фінансової думки [1].

Місцеві бюджети є засобом акумулювання та перерозподілу доходів, які є необхідні для забезпечення впливу ОМС на соціально-економічний розвиток територій. Зважаючи на це, доцільно дослідити сутність дефініції «місцеві бюджети», оскільки серед науковців можна простежити різні підходи до трактування даного поняття (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Підходи вітчизняних науковців до трактування поняття «місцеві бюджети» [2]

Автор	Трактування поняття
Василик О. Д., Павлюк К. В.	«Фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації завдань і функцій, що покладаються на органи самоврядування» [1].
Власюк Н.І.	«Сукупність економічних відносин, що виникають у зв'язку з утворенням і використанням фондів грошових засобів місцевих органів влади у процесі перерозподілу національного доходу з метою забезпечення розширеного відтворення та задоволення соціальних потреб суспільства» [2].
Кириленко О. П.	«Сукупність економічних відносин, які служать інструментом розподілу та перерозподілу ВВП і національного доходу країни, забезпечуючи тим самим створення фінансової бази місцевих органів влади з метою задоволення економічних та соціальних потреб суспільства» [3].
Кравченко В. І.	«По-перше, це правовий акт, згідно з яким виконавчі органи влади отримують легітимне право на розпорядження певними фондами грошових ресурсів; по-друге, це план (кошторис) доходів і видатків відповідного місцевого органу влади чи самоврядування; по-третє, це економічна категорія, оскільки бюджет є закономірним атрибутом будь-якої самостійної територіальної одиниці, наділеної відповідним правовим статусом» [4].

Джерело: складено автором на основі [1; 2; 3; 4]

Дослідивши трактування науковцями поняття «місцеві бюджети», можемо узагальнити, що це сукупність економічних відносин, які пов'язані зі створенням і використанням фондів грошових коштів ОМС для забезпечення соціально-економічного розвитку територій.

Місцеві бюджети займають одне з центральних місць в економічній системі держави. В них зосереджується значна частина фінансових ресурсів, які є найбільш чисельною ланкою бюджетної системи та відіграють важливу роль у перерозподілі валового національного продукту, фінансуванні державних видатків, передусім соціальної спрямованості, а також здійснюють безпосередній вплив на задоволення різних потреб населення [3].

Місцевий бюджет є основним важелем, за допомогою якого місцева влада може впливати на локальну активність, створювати умови для економічного та соціального розвитку певної територіальної громади [3].

У Законі України «Про місцеве самоврядування» місцеві бюджети визначаються наступним чином. Бюджет місцевого самоврядування (місцевий бюджет) – план утворення і використання фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення функцій та повноважень місцевого самоврядування.

Згідно із Бюджетним кодексом України, місцеві бюджети – це бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування. З боку держави на законодавчому рівні забезпечено повну бюджетну самостійність та фінансову незалежність місцевих бюджетів [4].

Економічна та суспільна суть місцевих бюджетів проявляється у функціях, які вони виконують (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Функції місцевих бюджетів [3]

Тобто місцеві бюджети є фінансовою основою органів місцевого самоврядування, які використовуються для регулювання господарських процесів, розвитку культури та освіти, вирішення соціальних проблем тощо.

Саме місцеві бюджети виступають важливим елементом системи фінансового регулювання не тільки регіону, але й економіки загалом; їх збалансованість та оптимальність представляє собою одну з головних умов економічного зростання [3].

1.2. Види доходів та видатків місцевих бюджетів

Складовою частиною фінансових ресурсів є доходи бюджету, які в літературних джерелах розглядається по-різному. Так, автори «Бюджетної системи України» С.І. Юрій та Й.М. Бескид під ними розуміють частину централізованих ресурсів держави, які необхідні для виконання нею відповідних функцій, тобто основних напрямів діяльності держави, обумовлених цілями і завданнями, що характеризують її сутність.

О.Р. Романенко в навчальному посібнику «Фінанси» розкрила економічну природу даного поняття. Вітчизняний науковець доходами бюджету називає економічні відносини, які виникають у державі з юридичними та фізичними особами в процесі формування бюджетного фонду [1].

Натомість у визначенні доходів бюджету, запропонованого А.М. Бабич та Л.Н. Павловою в підручнику «Державні та муніципальні фінанси», простежується їх характеристика як частини національного доходу, що централізується у бюджетах різних рівнів. Причому вони можуть формуватися на податковій та неподаткової основах, а також за рахунок безоплатних перерахувань згідно з положеннями бюджетного законодавства [1].

У нормативно-правовому полі нашої держави термін «доходи бюджету» ототожнюється з податковими, неподатковими й іншими надходженнями на безповоротній основі, включаючи трансферти, плату за надання

адміністративних послуг і власні надходження бюджетних установ. Разом з тим у ньому вживається поняття надходжень бюджету – доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від місцевих запозичень, повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу або пред'явлення цінних паперів. Тобто, крім доходів бюджету, воно містить інші джерела формування фінансової бази органів місцевого самоврядування, чим забезпечується виконання покладених на них функцій та завдань [1].

Щодо визначення доходів місцевих бюджетів, то під ними необхідно розуміти частину фінансових ресурсів місцевих органів влади, за допомогою яких створюється фінансова база для задоволення суспільних потреб. Формою прояву відносин, які виникають в процесі формування доходів місцевих бюджетів, виступають різного роду надходження, а матеріально-речовим втіленням – грошові кошти, що мобілізуються у бюджетний фонд та використовуються за цільовим призначенням. Централізація в місцевих бюджетах значної частини фінансових ресурсів місцевих органів влади відповідає їх ролі та значенні у складі бюджетної системи й обсягу покладених на них власних і делегованих повноважень [1].

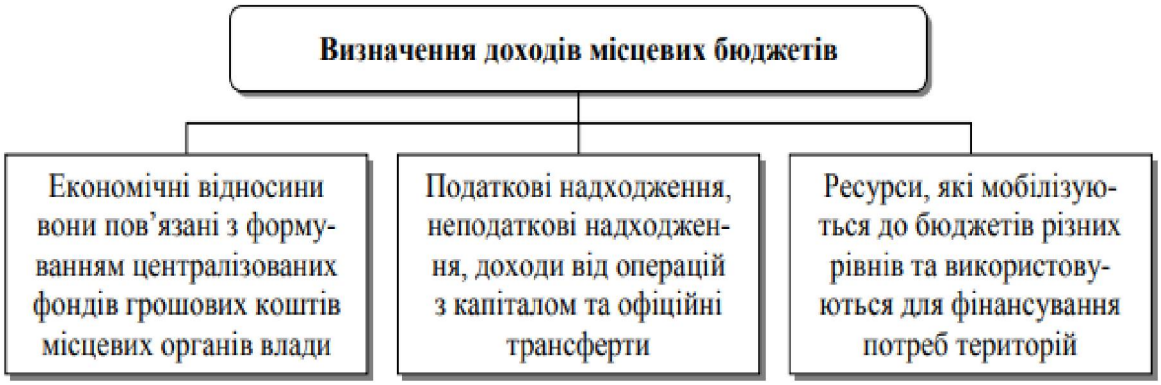

Рис. 1.2. Визначення доходів місцевих бюджетів [1]

Як видно з рис. 1.2, поняття доходів місцевих бюджетів можна розглядати з різних позицій.

По-перше, як економічні відносини вони пов'язані з формуванням централізованих фондів грошових коштів місцевих органів влади.

По-друге, за матеріальним змістом доходи місцевих бюджетів являють собою податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та офіційні трансферти.

По-третє, відповідно до суспільного призначення дані доходи мобілізуються до бюджетів різних рівнів та використовуються для фінансування економічних і соціальних потреб територій. Дані визначення доходів місцевих бюджетів мають комплексний характер та пояснюють їх глибинний зміст.

Вітчизняна і зарубіжна практика апробувала різні підходи до класифікації доходів місцевих бюджетів (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Підходи до класифікації доходів місцевих бюджетів [1]

За повнотою зарахування:	
Доходи, що повністю надходять до місцевих бюджетів	Доходи, що частково надходять до місцевих бюджетів
За методами формування:	
Податковий метод формування доходів місцевих бюджетів	Неподатковий метод формування доходів місцевих бюджетів
За способом зарахування:	
Доходи загального фонду місцевих бюджетів	Доходи спеціального фонду місцевих бюджетів
За напрямом розподілу:	
Власні доходи місцевих бюджетів	Закріплені доходи місцевих бюджетів

У літературних джерелах можна зустріти різні трактування видатків бюджету. Насамперед, звернемо увагу на визначення, запропоноване групою вітчизняних науковців А. Г. Загороднім, Г. Л. Вознюком і Т. С. Смовженко.

У фінансовому словнику видатки бюджету вони характеризують як відносини, що виникають у зв’язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів та його використанням за галузевим, територіальним чи цільовим призначенням [1].

Аналогійний підхід до розкриття даного поняття застосував С. І. Юрій, розглядаючи видатки бюджету уособленням економічних відносин, що виникають у зв'язку з розподілом централізованого фонду грошових коштів і його використанням за цільовим призначенням [1].

В підручнику «Бюджетна система Україна» О. Д. Василик видатками бюджету називає інструменти розподілу і перерозподілу централізованого грошового фонду та його використання за цільовим призначенням [1].

Продовжуючи дане визначення, В. Д. Базилевич, Л. О. Баластрик, О. Р. Романенко й інші наголошують на їх суспільному призначенні – задоволенні загальнодержавних потреб. На сучасному етапі державотворення до них належать внутрішня та зовнішня безпека, функціонування державної влади й апарату управління. Дані видатки мають прерогативу над виконанням соціальної функції – надання послуг у галузі освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту і соціального забезпечення. Основна причина цього полягає у бюрократичних методах управління бюджетними коштами, що призводить до зменшення соціальної складової видатків бюджету. Безперечно, асигнування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, національної оборони і правоохоронної діяльності мають бути на відповідному рівні, проте ситуація з надмірним витрачанням бюджетних коштів в одних сферах і недофінансуванням інших має набути нових ознак [1].

Для підтвердження даної тези процитуємо слова В. М. Опаріна: видатки бюджету слугують інструментом досягнення вищого критерію справедливості у розподілі державних благ з метою досягнення граничного рівня добробуту для кожного члена суспільства [1].

У нормативно-правовому полі нашої держави термін «видатки бюджету» ототожнюється з коштами, що спрямовують на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом.

До видатків бюджету не належать:

- погашення боргу;

- надання кредитів з бюджету;

- розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів;

- повернення надміру сплачених до бюджету сум податків та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування [1].

Разом з тим у ньому вживається поняття витрат бюджету, яке, крім видатків бюджету, містить інші напрями використання бюджетних коштів (надання кредитів з бюджету, погашення боргу, розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів) [1].

Щодо визначення видатків місцевих бюджетів, в літературних джерелах дане поняття розглядається неоднозначно. В навчальному посібнику «Місцеві фінанси» за редакцією М. А. Гапонюк та В. П. Яцюти видатки місцевих бюджетів – це економічні відносини, які виникають у зв'язку з розподілом централізованих коштів, що перебувають у розпорядженні відповідних органів влади, та децентралізованих коштів, які є власністю місцевих органів влади [1].

Продовжуючи даний підхід, Ю. В. Пасічник у «Бюджетній системі України» пише, що видатки місцевих бюджетів відображають ті самі соціально-економічні відносини, що й видатки державного бюджету, але на місцевому рівні й з урахуванням регіональних особливостей [1].

В умовах загострення кризових явищ у вітчизняній економіці, коли відчувається брак ресурсів і важелів впливу на соціально-культурних розвиток територій, актуалізується погляд О. Д. Василика на поняття видатків місцевих бюджетів. Вчений зазначає, що вони пов'язані з інтересами широких верст населення та впливають на загальні соціальні процеси в державі, насамперед, рівень добробуту населення, освіченості, забезпеченості медичними послугами, а також послуг в галузі культури, спорту, соціальної захищеності на випадок непередбачуваних обставин. Тобто соціально-культурні пріоритети у витрачанні бюджетних коштів виступають першочерговими напрямами реалізації бюджетної політики на місцевому рівні [1].

Відповідно до Бюджетного кодексу України видатки бюджету поділяються за бюджетними програмами, за ознакою головного розпорядника бюджетних коштів, за функціями, за економічною характеристикою операцій (рис. 1.3).

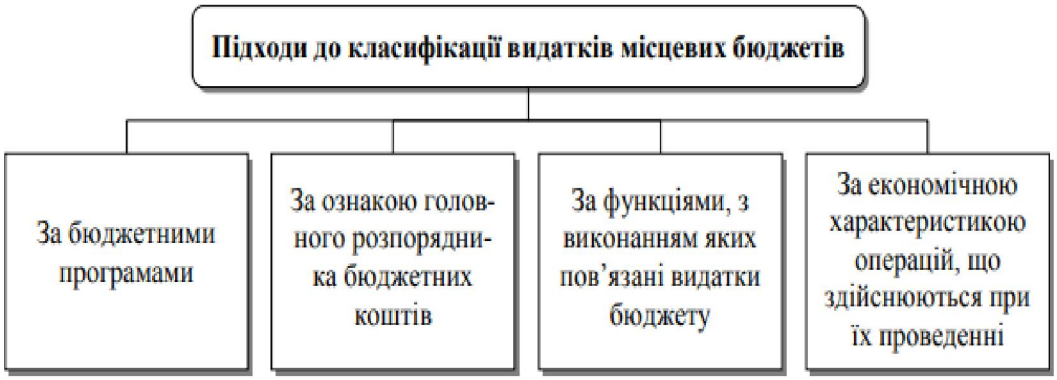

Рис. 1.3. Підходи до класифікації видатків місцевих бюджетів [1]

У разі застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі використовується програмна класифікація видатків місцевих бюджетів. Вона формується місцевими фінансовими органами за пропозиціями, поданими головними розпорядниками бюджетних коштів у ході складання проекту рішення про місцевий бюджет в бюджетних запитах. Це дає змогу посилити контроль за цільовим, економним, ефективними витрачанням бюджетних коштів під час виконання бюджетних програм [1].

Також видатки поділяють на поточні та капітальні (рис. 1.4).

Рис. 1.4. Підходи до класифікації видатків місцевих бюджетів [17]

У Бюджетному кодексі України видатки бюджету згруповані за трьома ознаками.

Перша – видатки на забезпечення конституційного ладу, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства й інші видатки, які не можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню (здійснюються за рахунок коштів державного бюджету).

Друга – видатки, які визначаються функціями держави і можуть бути передані на виконання Автономній Республіці Крим та місцевому самоврядуванню.

Тертя – видатки на реалізацію прав й обов'язків Автономної Республіки Крим та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер (здійснюються за рахунок коштів місцевих бюджетів) [1].

Кошти державного та місцевих бюджетів є основою забезпечення сталої динаміки соціально-економічного розвитку країни, інструментом підвищення добробуту населення.

Від раціонального та ефективного їх використання залежить рівень та якість життя громадян у будь-якому місці країни.

Належний рівень фінансів сконцентрований у всіх рівнях бюджетів є тим базисом, який дає можливість впевнено рухатися вперед у досягненні стратегічних цілей розвитку економіки, вирішувати складні соціально-економічні, політичні, екологічні та інші завдання, здійснювати розбудову сіл, міст, територіальних громад, розширювати мережу та покращувати якість суспільних благ [18].

Бюджет територіальної громади містить інформацію про бюджетні доходи та бюджетні видатки, загальну структуру яких подано на рис. 1.5.

При цьому територіальні громади можуть уводити місцеві податки та збори, не заборонені Податковим кодексом України, на основі рішення про встановлення місцевих податків та зборів, яке повинно бути внесене до плану регуляторних актів [16].

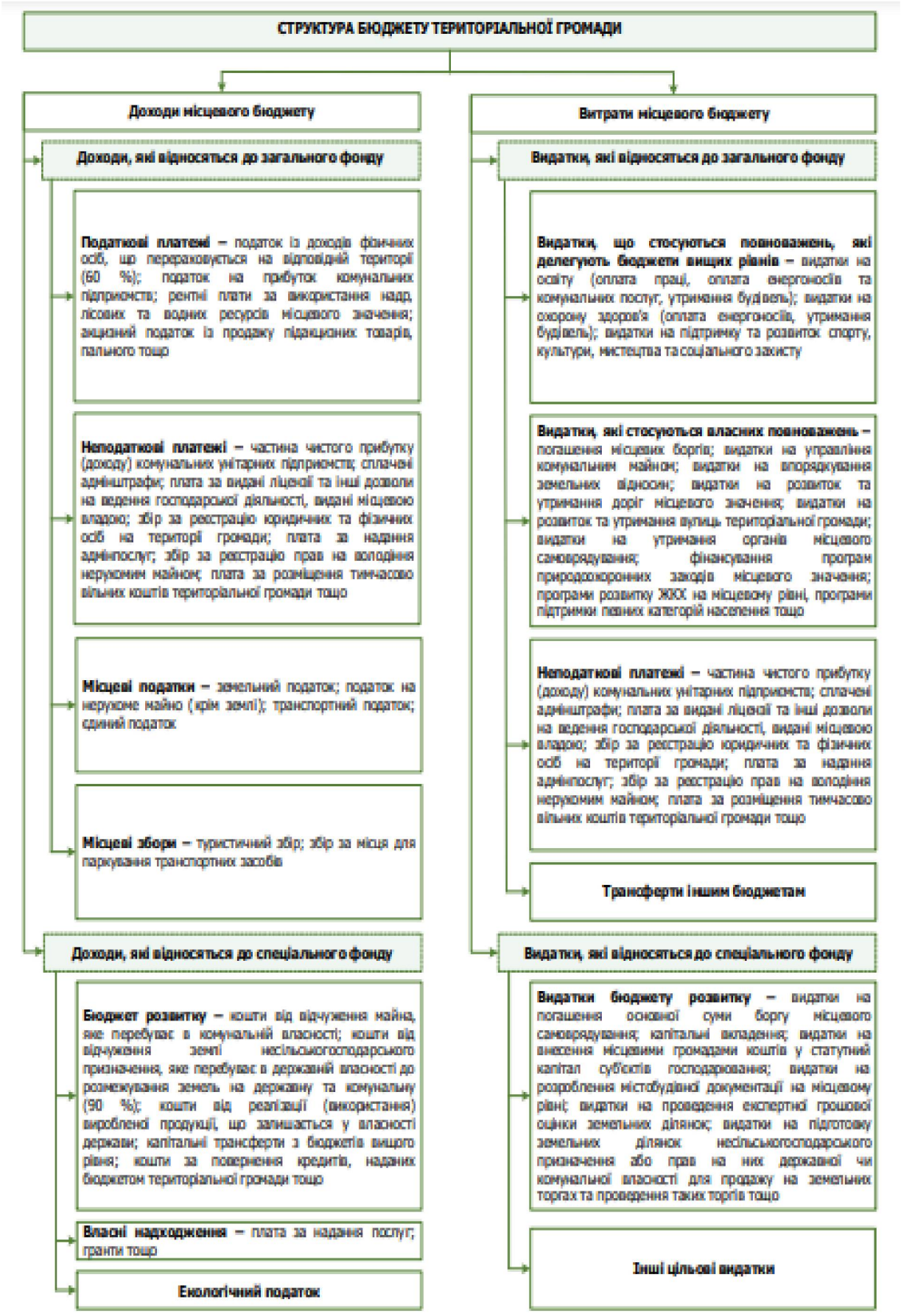

Рис. 1.5. Типова структура бюджету територіальної громади в Україні [16]

Крім того, до бюджету територіальної громади також включаються базова дотація з метою вирівнювання податкоспроможності такої територіальної громади або реверсна дотація, що розраховується на основі індексу платоспроможності відповідного бюджету. Важливою частиною бюджету територіальної громади є освітні й інші додаткові дотації та субвенції, які надаються державним бюджетом для виконання функцій місцевого самоврядування [16].

Зростання повноважень місцевого самоврядування призводить до значних позитивних результатів, зокрема в частині благоустрою, допомоги малозахищеним громадянам (продуктові пайки, санаторно-курортні путівки, лікування тощо).

Багато міст і сіл співпрацювали з Програмою розвитку ООН (ПРООН) за напрямами створення вуличних, домових, молодіжних органів самоврядування, об'єднань співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ), удосконалення комунального обслуговування.

Зокрема, на пропозицію ПРООН до невеликих міст за однією з програм відгукнулись 25 міст України, від яких вимагалися значні вкладення з місцевих бюджетів: ОСББ розробляли обґрунтування й кошторис на ремонт якоїсь частини будівлі (як правило, підвалу або горища) і оплачували 10 % вартості цього ремонту, а по 45 % відшкодовували ПРООН і місцева влада відповідно [16].

Упродовж останніх років значну допомогу місцеві бюджети надають для здійснення заходів із підвищення енергоефективності житлових будинків, відшкодовуючи 30-70 % витрат на здійснення цих заходів (зовнішнє утеплення стін, заміна вікон, дверей, установлення індивідуальних теплових пунктів).

Для здійснення всіх необхідних заходів щодо функціонування територіальних громад місцеві бюджети повинні мати достатні кошти, що істотно підвищує вимоги з одного боку до вдосконалення планування, а з іншого – до контролю бюджетів. Виходячи з організаційних засад формування

бюджетів територіальних громад та структури їхніх доходів і видатків, виникає низка проблем, що потребують вирішення [16].

Так, попри реалізацію реформ децентралізації, місцеве самоврядування не в змозі повною мірою здійснити ефективне фінансування власних територіальних громад. Зокрема перерозподіл бюджетних коштів не полегшився, оскільки суми, які спрямовуються у вигляді бюджетних трансфертів із Державних бюджетів на рівень місцевих бюджетів, не є достатніми для реалізації функцій територіальних громад. Яскравим прикладом є зокрема освітні субвенції, ураховуючи зменшення зокрема дошкільних, шкільних та середньо-професійних навчальних закладів на території всієї України. Це у свою чергу веде до іншої невирішеної проблеми – невідповідність потреб територіальних громад та соціально-економічних показників на макрорівні [16].

Таким чином, фінансування органів місцевого самоврядування, делегованих державною владою, не вистачає для реалізації всіх покладених на них функцій у сфері соціального захисту, освіти, спорту, культури тощо. У зв'язку з отриманням додаткових джерел наповнення бюджетів територіальних громад з'явилася проблема використання територіальними громадами вивільнених коштів, які зазвичай не використовуються до кінця фінансового року. Крім того, важливою проблемою є також великі коливання наповненості дохідної частини бюджетів територіальних громад попри проведення паралельної реформи перегляду адміністративно-територіального устрою, що дозволила скоротити адміністративний апарат на місцях. Це у свою чергу призвело до більшого навантаження на виконавчі органи, які стали на чолі об'єднаних територіальних громад, що спричинило недосконаліть вирівнювання бюджетних доходів та видатків територіальних громад за допомогою базових і реверсних дотацій, додаткових субвенцій тощо [35].

1.3. Актуальні проблеми формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

Висвітлення проблем місцевих бюджетів у міжнародному науковому просторі є не надто поширеним. Зокрема при формулюванні запиту «local budget*» у міжнародній наукометричній базі SCOPUS за назвою, анотацією та ключовими словами було знайдено 672 статті за період із 1946 по 2023 р. Динаміку сформованої вибірки подано на рис. 1.6. [16].

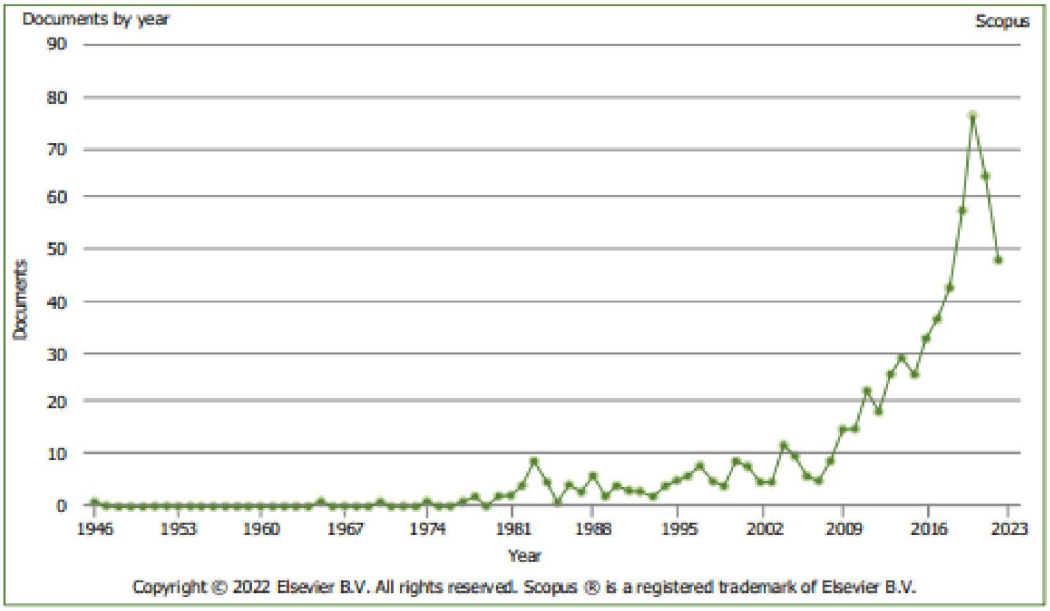

Рис 1.6. Динаміка кількості публікацій за тематикою місцевих бюджетів у наукометричній базі SCOPUS за 1946-2023 рр. Примітка: вибірку сформовано 9 грудня 2022 року. У 2023 р. потрапили ті статті в базі, який мали статус «у друці». (Джерело: за даними бази SCOPUS) [16]

Наведені дані свідчать, що перші зрушення в дослідженні місцевих бюджетів простежуються з початку 80-х років XX ст. Від початку 1990-х років до 2020 року спостерігалась тенденція підвищення кількості наукових публікацій у цій царині, що збіглося в часі зі зростанням значущості місцевої влади в глобальних економічних відносинах [16].

При цьому за 2020 рік у базі SCOPUS було представлено 77 статей. Із поширенням пандемії COVID-19, торговими війнами між США та КНР, початком енергетичної кризи, спричиненої повномасштабним уторгненням РФ в Україну, цей напрям утратив свої позиції.

Цитованість статей у базі даних SCOPUS за тематикою місцевих бюджетів є невисокою, що засвідчують дані ранжованості досліджуваної вибірки. Крім того, статті, які враховують економічні аспекти на місцевому рівні, є також досить специфічними за тематикою дослідження.

Ураховуючи застосування контент-аналізу обраної вибірки, у таблиці 1.4 представлено дані про десять найбільш цитованих публікацій у базі даних SCOPUS із досліджуваної тематики.

Таблиця 1.4

Найбільш цитовані статті в наукометричній базі даних SCOPUS, присвячені тематиці місцевих бюджетів. (Джерело: складено авторами за даними бази SCOPUS) [16]

№	Назва статті	Автори	Рік випуску	Джерело	Кількість цитувань на 09.12.2022р.
1.	Fiscal decentralization, political centralization, and land urbanization in China	He C., Zhou Y.,Huang Z.	2016	Urban Geography, 37 (3), pp. 436-457	104
2.	Is it 'worthwhile' to continue treating patients with a prolonged stay (>14 days) in the ICU? An economic evaluation	Heyland D. K., Konopad E., Noseworthy T. W., Johnston R., Gafni A.	1998	Chest, 114 (1), pp. 192-198	93
3.	Output fluctuation and fiscal policy: U.S. State and Local Governments 1978-1994	Sorensen B. E., Wu L., Yosha O.	2001	European Economic Review, 45 (7), pp. 1271-1310	82
4.	Testing the tax mimicking versus expenditure spill-over hypotheses using English data	Revelli F.	2002	Applied Economics, 34 (14), pp. 1723-1731	73
5.	The effects of party competition on budget outcomes: Empirical evidence from local governments in Spain	Solé-Ollé A.	2006	Public Choice, 126 (1-2), pp. 145-176	71

№	Назва статті	Автори	Рік випуску	Джерело	Кількість цитувань на 09.12.2022р.
6.	Can Indonesia decentralise successfully? Plans, problems and prospects	Alm J., Aten R.H., Bahl R.	2001	Bulletin of Indonesian Economic Studies, 37 (1), pp. 83-102	70
7.	Finders keepers: Forfeiture laws, policing incentives, and local budgets	Baicker K., Jacobson M.	2007	Journal of Public Economics, 91 (11-12), pp. 2113-2136	65
8.	Searching for a role for citizens in the budget process	Ebdon C., Franklin A.	2004	Public Budgeting and Finance, 24 (1), pp. 32-49	63
9.	Policy punctuations in Danish local budgeting	Mortensen P. B.	2005	Public Administration, 83 (4), pp. 931-950	55
10.	PBB in American Local Governments: It's More than a Management Tool	Ho A.T.-K.	2011	Public Administration Review, 71 (3), pp. 391-401	54

За результатами наведених у табл. 1.4 статей можна простежити, що публікації, присвячені місцевим бюджетам, є вузькоспрямованими або досить широкими за темою дослідження.

Зокрема три найбільш цитовані статті є вельми специфічними. Наприклад, Канфей Хе, Ю Доу та Джі Хуонг досліджують питання посилення обмеженості місцевих бюджетів через фіскальну децентралізацію в Китаї, тим самим це стимулює місцеву владу більш інтенсивно урбанізувати землю для стимулювання капіталовкладень та економічного зростання [16].

Вельми вузьконаправленим є емпіричне дослідження наукової групи професора Дарена Хейленда, результати якого свідчать про те, що довгострокове перебування пацієнтів у відділеннях інтенсивної терапії є ефективним засобом використання коштів місцевих лікарень та місцевих бюджетів, оскільки це рятує більше життів, що в подальшому збільшує коефіцієнт економічної ефективності за рахунок подальшої економічної активності колишніх пацієнтів [16].

Натомість, інше дослідження вивчає циклічність профіцитів місцевих бюджетів (на рівні штату) та федерального бюджету США [16].

Інші публікації також присвячені досить особливим темам дослідження: фіскальна мімікрія муніципальних бюджетів; вимірювання ефективності програм, фінансованих за рахунок муніципалітетів; політика економії місцевих

бюджетів за рахунок законодавства, що регулює можливість конфіскації майна порушників, зокрема, при злочинах, пов'язаних із наркотиками, у власність місцевих відділків поліції [16].

Разом із тим, проблематика місцевих бюджетів містить і досить широкі теми досліджень: уплив жителів міст на формування та використання місцевих бюджетів, уплив політичної конкуренції на виборах та наповнення місцевих бюджетів тощо. Належить відзначити й те, що в найбільш цитованих статтях, присвячених проблематиці місцевих бюджетів, питанням формування та виконнання місцевих бюджетів не приділяється достатньої уваги.

Результати бібліографічного аналізу ключових слів сформованої вибірки із 672 статей підтверджують цю тенденцію.

За результатами бібліографічного аналізу ключових слів, усі публікації можна розподілити на чотири кластери. Перший кластер, присвячений формуванню й використанню місцевих бюджетів для різних потреб та контролю використання видатків. Другий кластер присвячений адмініструванню місцевих бюджетів, зокрема тенденціям та чинникам формування дохідної й витратної частин бюджету, місцю місцевих фінансів у державному управлінні тощо. Третій кластер присвячений більшою мірою соціальним аспектам місцевих фінансів, особливо охороні здоров'я на місцевому рівні. Четвертий кластер увібрав у себе пул публікацій, у яких застосовуються переважно економіко-соціологічні методи, які досліджують гендерну політику на місцевому рівні [16].

Повномасштабне вторгнення РФ на територію України 24 лютого 2022 року стало випробуванням для бюджетів територіальних громад щодо підтримки належного рівня функціонування органів місцевого самоврядування, подальшого розвитку територіальних громад та підтримки обороноздатності держави на місцях. У цьому контексті вищезазначені проблеми ще більше поглибились.

Разом із тим потрібно віддати належне в тому, що органи центральної виконавчої та законодавчої влади здійснили ряд дій, які дозволили полегшити

становище територіальних громад у виконанні власних бюджетів у 2022 році. Зокрема, для підтримки децентралізації в Україні за цей період було проведено:

- перерозподіл бюджетних коштів та надання додаткових кредитів за бюджетними програмами в межах загальних призначень головних розпорядників бюджетних коштів;

- перерозподіл бюджетних коштів Державного бюджету України до місцевих бюджетів (наприклад, можливість надходження залишків освітньої субвенції на інші цілі, зокрема на потреби цивільного населення чи фінансування оборони відповідної територіальної громади);

- збільшено видатки бюджетів розвитку за рахунок скорочення інших видатків за спрощеною процедурою без погодження постійної комісії відповідної територіальної громади;

- можливість перерозподілу бюджетних коштів між територіальними громадами без укладання окремого договору;

- мораторій на здійснення перевірок виконання місцевих бюджетів Державною аудиторською службою; ▪ можливість перевищення резервного фонду бюджету територіальної громади більш ніж на 1 % бюджетних видатків загального фонду;

- дозвіл на здійснення розпорядниками бюджетних коштів авансових платежів за товари, роботи, послуги, які здійснюються за рахунок видатків бюджету територіальної громади;

- можливість отримання компенсацій для бюджетів територіальних громад із резервного фонду Державного бюджету за сплату комунальних послуг будівель, які використовуються для внутрішньо переміщених осіб;

- можливість перерахування коштів із бюджетів територіальних громад на потреби територіальної оборони та Збройних Сил України;

- можливість затвердження кошторисів, асигнувань загального фонду бюджетів територіальних громад та планів використання бюджетних коштів керівниками й заступниками місцевих державних адміністрацій та виконавчих комітетів місцевих рад тощо [37].

В умовах воєнного стану, управління бюджетними коштами має певні особливості, які відрізняються від тих умов, які зазвичай відбуваються в мирний час. Так, згідно положень бюджетного законодавства, щоб змінити показники доходів і видатків бюджету у мирний час, необхідно внести зміни до закону про державний бюджет та у відповідні нормативно-правові акти. Практика свідчить, що дана процедура іноді триває не тижнями, а навіть місяцями [18].

З початком російського вторгнення обставини змінилися, оскільки вступили в дію норми Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [23]. Тому, підходи в управлінні теж змінилися.

Згідно положень Бюджетного кодексу України, уряду не потрібен парламент для прийняття рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів, оскільки Кабінет Міністрів України на власний розсуд розпоряджається фінансовими ресурсами, відповідно до першочергових потреб. Тобто, функціонування економіки країни, в умовах війни, передбачає впровадження низки заходів, у тому числі тих, які розширюють повноваження не лише Кабінету Міністрів України, а й органів місцевого самоврядування щодо прийняття відповідних нормативно-правових актів та перерозподілу бюджетних коштів, відповідно до існуючої потреби або пріоритетності використання.

Так, згідно ухваленої урядом постанови від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану» [24], визначено особливості формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану.

Зокрема зазначено, що формування місцевих бюджетів та забезпечення безперебійного функціонування установ і закладів бюджетної сфери, комунальних підприємств здійснюється відповідно до бюджетного законодавства з урахуванням таких особливостей:

– органи місцевого самоврядування, їх виконавчі органи, місцеві держадміністрації, військово-цивільні адміністрації продовжують здійснювати бюджетні повноваження;

– виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві держадміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації здійснюють управління місцевими фінансами відповідно до потреб та особливостей воєнного стану;

– місцеві фінансові органи забезпечують складання проєктів місцевих бюджетів відповідно до вимог Бюджетного кодексу України;

– Державна казначейська служба забезпечує розрахунково-касове обслуговування місцевих бюджетів та складання звітності про виконання місцевих бюджетів із застосуванням електронних носіїв;

– тимчасово, на період до припинення чи скасування воєнного стану, перевірки Державною аудиторською службою щодо виконання місцевих бюджетів не проводяться, а розпочаті перевірки зупиняються [24].

В умовах воєнного стану необхідним є забезпечення оперативного, належного виконання місцевих бюджетів для ефективного функціонування бюджетної сфери та фінансування життєво необхідних потреб жителів місцевих територіальних громад у період дії воєнного стану. До органів та структур які приймають оперативні рішення в даній сфері належить: Офіс Президента України, Уряд, Верховна Рада України, Рада Національної Безпеки та Оборони та інші центральні органи виконавчої влади [36].

Окремі зміни в бюджетному законодавстві стосуються особливостей внесення змін до місцевого бюджету, що приймаються виконавчими комітетами відповідних місцевих рад, місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою [38].

Виконавчі комітети відповідних місцевих рад, місцеві державні адміністрації, військово-цивільні адміністрації або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевого бюджету державному бюджету з метою відсічі збройної агресії російської федерації проти України. Також стала можливою передача коштів між місцевими бюджетами та дозволено перевищення обсягу резервного фонду бюджету понад 1% обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету відповідно Розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного Кодексу України (далі – БКУ) [38].

Особливої актуальності в процесі виконання місцевих бюджетів набуває питання фінансування добровольчих формувань територіальних громад. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про основи національного спротиву», добровольче формування територіальної громади – воєнізований підрозділ, сформований на добровільній основі з громадян України, як проживають у межах території відповідної територіальної громади, який призначений для участі у підготовці та виконанні завдань територіальної оборони в межах території відповідної територіальної громади [39].

Відповідно до статті 23 вказаного Закону України, фінансування та матеріально-технічне забезпечення національного спротиву здійснюються за рахунок і в межах коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів, а також з інших не заборонених законодавством України джерел [39].

Також Верховна Рада України внесла зміни до БКУ і щодо питання формування та виконання місцевих бюджетів на окремих територіях. Зокрема, пунктом 22-1 Розділу VI «Прикінцевих та перехідних положень» БКУ встановлено, що Кабінет Міністрів України може приймати рішення щодо особливостей сформування та виконання місцевих бюджетів на певних територіях [38].

Отримання міжнародної фінансової допомоги від громад з-за кордону є сучасною реальною можливістю вплинути на стан виконання місцевих бюджетів в частині фінансування видатків на нагальні потреби місцевої

громади. Порядок зарахування та використання коштів благодійної фінансової допомоги. визначено постановою «Про затвердження Порядку отримання благодійних (добровільних) внесків» [40].

Місцеві ради як одержувачі бюджетних коштів відкривають рахунки в установах банків згідно з вимогами нормативних актів Національного банку України, оскільки Казначейство не має валютних рахунків для зарахування допомоги в іноземній валюті. Під час первісного визнання у звітності надходження відображаються у гривнях шляхом перерахунку суми в іноземній валюті із застосуванням валютного курсу на початок дня дати здійснення операції. Валюта ведення обліку усіх бюджетних установ України – гривня, тому місцева рада подає до банку заяву на продаж іноземної валюти. Банк для продажу іноземної валюти виходить на міжбанківський валютний ринок України і здійснює продаж за комерційним курсом, який склався на міжбанку станом на час проведення операції. Кошти від продажу валюти в гривні зараховуються до місцевого бюджету виключно на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби України. Після надходження міжнародної допомоги на рахунки в Казначействі місцева рада вносить зміни до свого бюджету із визначенням напрямів видатків [41].

Для використання коштів місцева рада утворює Цільовий фонд та використовує кошти на напрями, визначені положенням про Цільовий фонд, згідно з умовами Договору про надання благодійної фінансової допомоги. Звітування щодо напрямів використання коштів за кодами класифікації видатків відбувається відповідно до бюджетного законодавства [41]. Законом України від 15.03.2022 № 2134-IX «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України» Розділ VI БКУ [38] доповнено пунктом 22 та встановлено, що «…органи місцевого самоврядування або військові адміністрації можуть приймати рішення про перерахування коштів з місцевих бюджетів до державного бюджету, а також, як виняток з положень ч. 4 статті 103-2, ч. 4 статті 103-3 цього кодексу та пункту 11 розділу «Прикінцеві

положення» Закону України «Про Державний бюджет України на 2022 рік», про спрямування залишків коштів за субвенціями з державного бюджету місцевим бюджетам, збережених на рахунках місцевих бюджетів станом на 1 січня 2022 року, на заходи територіальної оборони, задоволення продовольчих потреб цивільного населення, евакуацію / вивезення / переміщення цивільного населення із місцевості, де ведуться бойові дії, та небезпечних територій у безпечні місця [41].

Тобто, йде мова про можливість направлення залишків коштів місцевих бюджетів, зокрема, на і на діяльність підрозділів територіальної оборони , а також заходи, пов'язані із підтримкою цивільного населення. Стаття 91 БКУ передбачає в місцевих бюджетах можливість затверджувати бюджетні призначення на місцеві програми, пов'язані з виконанням власних повноважень, затверджених відповідними місцевими радами, зокрема: для реалізації заходів та робіт з територіальної оборони [38].

Питання створення та формування резервного фонду громади, механізми та алгоритми дій в разі прийняття рішень в умовах воєнного стану розглянули під час інформаційної сесії, яка була поведена за міжнародною програмою «U-LEAD з Європою» 9 червня 2022 року під назвою «Створення матеріального резерву та умови використання резервних послуг» [42].

Одним з важливих ресурсів громади є її резервний фонд, який, по суті, є її «тривожною валізою». Ці та інші питання розглядалися під час інформаційної сесії, – як розповів Олег Яременко, керівник Регіонального офісу «U-LEAD З Європою» у Кіровоградській області [42].

Радниця з питань місцевих фінансів та управління Регіонального офісу «U-LEAD з Європою» у Кіровоградській області Олена Савченко нагадала, що резервний фонд бюджету формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли бути передбачені під час складання проекту бюджету [43].

У рішенні про виділення коштів з резервного фонду зазначається: – головний розпорядник бюджетних коштів, якому виділяються кошти з

резервного фонду бюджету; – напрям використання коштів з резервного фонду бюджету; – обсяг коштів, що виділяються з резервного фонду бюджету; – код програмної класифікації видатків та кредитування бюджету та інші умови (щодо виділення, використання, ведення обліку, звітності) у разі необхідності [44].

«Рішення про виділення коштів з резервного фонду бюджету під час війни приймаються виконавчими органами місцевого самоврядування. Резервний фонд може перевищувати 1 % (Закон України № 2134 від 15.03.2022)» [44].

У першому випадку всі пропозиції щодо створення резервного фонду обговорюються депутатами, а рішення приймаються на сесії відповідних місцевих рад. Під час воєнного стану виконком своїм рішенням вносить зміни до бюджету громади, далі відбувається перерозподіл видатків бюджету, включаючи резервний фонд. І для головних розпорядників коштів передбачаються кошти резервного фонду за рішенням [45].

Також матеріальний резерв може створюватися за рахунок гуманітарної допомоги добровільних пожертв фізичних і юридичних осіб, благодійних організацій та об'єднань громадян. Отже, аналізуючи останні зміни, що відбулись у бюджетному законодавстві щодо бюджетного процесу на рівні місцевих бюджетів, варто підсумувати, що стаття 55 БКУ [38]

«Захищені видатки» наразі не застосовується, а це означає, що може бути зменшено обсяг будь яких видатків при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень. На період воєнного стану призупинено дію статті 55 БКУ [38]. Вона встановлює перелік захищених видатків та забороняє змінювати обсяг видатків загального фонду бюджету за такими видатками. Тож наразі, якщо виникає потреба внести зміни до загального фонду бюджету, це можна зробити за рахунок зменшення обсягу захищених видатків цього бюджету. Діючі норми БКУ не передбачають винятків навіть для видатків на оплату праці працівників бюджетних установ та нарахувань на заробітну плату.

Таким чином, провівши аналіз змін бюджетного законодавства в частині формування та виконання місцевих бюджетів, можемо визначити актуальні особливості виконання місцевих бюджетів.

По-перше, внесення змін до місцевого бюджету приймається виконавчими комітетами відповідних місцевих рад місцевими державними адміністраціями, військово-цивільними адміністраціями або військовими адміністраціями за поданням місцевих фінансових органів без ухвалення відповідного рішення Верховною Радою Автономної Республіки Крим, відповідною місцевою радою, що дає можливості органам місцевого самоврядування до оперативного реагування на ті фінансові виклики, що є нагальними.

По-друге, перерозподіл видатків бюджету і надання кредитів з бюджету за бюджетними програмами, включаючи резервний фонд бюджету, додаткові дотації та субвенції, у межах загального обсягу бюджетних призначень головного розпорядника бюджетних коштів, а також збільшення видатків розвитку за рахунок зменшення інших видатків здійснюється без погодження відповідною комісією місцевої ради.

По-третє, передача коштів між місцевими бюджетами можлива без укладання договору, що також усуває окремі бюрократичні перешкоди перед органами місцевого самоврядування.

По-четверте, проекти місцевих бюджетів затверджуються рішеннями виконавчих комітетів відповідних місцевих рад чи розпорядженнями місцевих державних адміністрацій та військово-цивільних адміністрацій. Під особливостями казначейського обслуговування виконання місцевих бюджетів під час дії правового режиму воєнного стану варто розуміти те, що перерахування реверсної дотації до державного бюджету з місцевих бюджетів територій, на яких введено воєнний стан, Державною казначейською службою України не здійснюється. Також визначена так звана пріоритетність здійснення видатків органами Казначейства – в першу чергу фінансуються видатки на оборону. Важливим є і те, що перерахування міжбюджетних трансфертів з

державного бюджету місцевим бюджетам населених пунктів на тимчасово неконтрольованій території Казначейством не здійснюється [46].

Зміни та спрощення деяких нормативно-правових актів, що регулюють виконання місцевих бюджетів мають велике значення, тому що в першу чергу, вони створюють умови для своєчасного та оперативного реагування на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки населення та функціонування бюджетної сфери, комунальних підприємств у період воєнного стану. Ці зміни позитивно впливають на роботу місцевого самоврядування, що значно оптимізує процес виконання місцевих бюджетів та забезпечення фінансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану [36].

Висновки до 1-го розділу

Дослідивши теоретичні аспекти формування та виконання місцевих бюджетів дійшли наступних висновків.

1. Місцеві бюджети займають одне з центральних місць в економічній системі держави. В них зосереджується значна частина фінансових ресурсів, які є найбільш чисельною ланкою бюджетної системи та відіграють важливу роль у перерозподілі валового національного продукту, фінансуванні державних видатків, передусім соціальної спрямованості, а також здійснюють безпосередній вплив на задоволення різних потреб населення.

2. В умовах воєнного та повоєнного часу зростає актуальність забезпечення управління територіальними громадами інформацією, необхідною для обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень. З огляду на важливість цієї інформації для покращення керованості бюджетного процесу територіальних громад, існує кілька варіантів підвищення якості інформаційного забезпечення бюджетних рішень через опосередкування обліку контролем, аналізом, а також сукупністю контрольно-аналітичних функцій.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН І НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ

2.1. Аналіз доходів місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

У становленні самостійності місцевих бюджетів важливу роль відіграють їхні доходи, які є одним із основних інструментів бюджетного регулювання на рівні місцевих органів влади та вирішальним фактором регіонального розвитку. Зміцнення дохідної бази місцевого самоврядування та самостійності місцевих бюджетів, підвищення зацікавленості місцевих органів влади у нарощуванні власної дохідної бази, якісне прогнозування доходів місцевих бюджетів набувають особливої актуальності в умовах європейської інтеграції України та викликів військової агресії рф [6].

Як свідчать статистичні дані Міністерства фінансів України, доходи місцевих бюджетів щороку зростають (рис. 2.1).

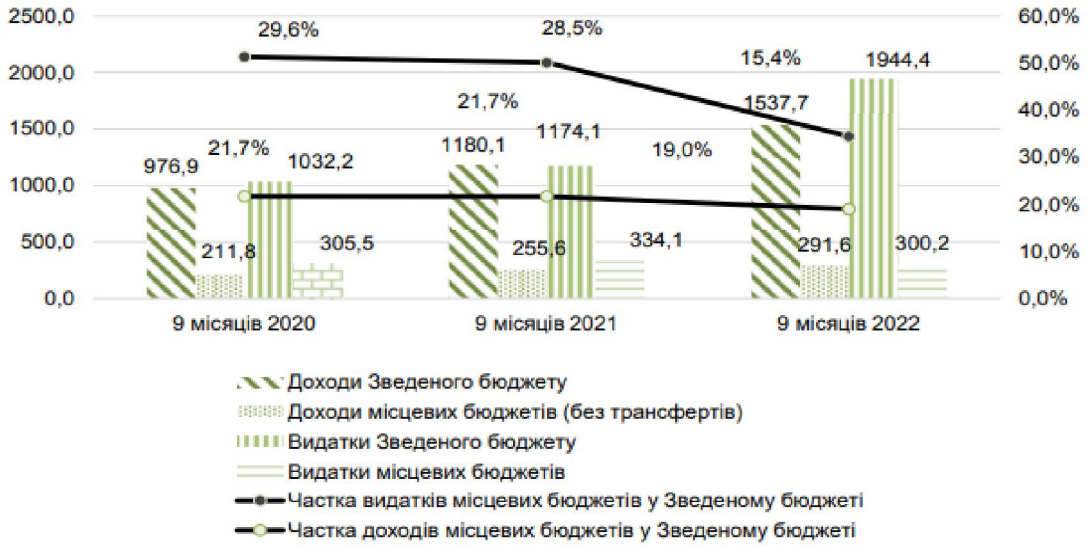

Рис. 2.1. Динаміка доходів і видатків Зведеного бюджету України та місцевих бюджетів за січень-вересень 2020–2022 рр., млрд. грн. [7]

Зокрема, у січні-вересні 2021 р. проти цього ж періоду 2020 р. надходження до місцевих бюджетів підвищились на 21 %, а у 2022 р. збільшились на 14 % в порівнянні з попереднім. Однак лише абсолютний обсяг доходів не може відображати фінансову самостійність місцевих органів влади.

Наведені дані дають змогу зробити висновок про те, що питома вага доходів місцевих бюджетів у структурі доходів зведеного бюджету протягом 9 місяців 2020 р. та 2022 р. залишалась на стабільному рівні – 21,7 %. Це свідчить про високий рівень централізації фінансових ресурсів у державному бюджеті, що призводить до низького ступеня незалежності місцевих органів влади. У поточному році станом на 01.10.2022 р. частка доходів місцевого рівня у Зведеному бюджеті України становила 19 %, що на 2,7 % менше, ніж в попередньому періоді. Таке зниження питомої ваги дохідної частини місцевих бюджетів було зумовлено значним зростанням доходів Державного бюджету України на понад 327 млрд. грн., що пояснюється необхідністю нашої держави залучати якнайбільше надходжень для фінансування оборони держави, української армії, діяльності органів оборони та захисту [7], а також «замороженням» видатків бюджетів постраждалих громад. Аналіз динаміки видатків місцевих бюджетів показує, що за січень-вересень 2022 р. порівняно з 2021 р. видатки місцевих бюджетів склали лише 300,2 млрд. грн., що на 33,9 млрд. грн. (10 %) менше проти 2021 р.

Це зумовлено тим, що в умовах воєнного стану видатки всіх бюджетів, включно з місцевими, жорстко регламентовані Урядом у Постанові «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану» [8]. В ній визначено пріоритетність здійснення видатків – їх можна проводити насамперед на національну безпеку і оборону, на здійснення заходів правового режиму воєнного стану; далі за пріоритетом – соціальні видатки і захищені статті бюджету, після них можна проводити інші видатки. Це суттєво обмежує можливості місцевих рад здійснювати заплановані видатки, навіть якщо вони мають на це фінансовий ресурс. До того ж питома вага видатків місцевих

бюджетів у зведеному бюджеті в 2022 р. проти 2021 р. скоротилась з 28,5 % до 15,4 %. З одного боку, це спричинено обмеженнями здійснення видатків, а з іншого – зі стрімким зростанням видатків Державного бюджету України на 786 млрд. грн., здебільшого за рахунок збільшення оборонних витрат, адже захист суверенітету і територіальної цілісності нашої держави вимагає значних обсягів фінансування.

Для того, щоб з'ясувати роль окремих елементів дохідної бази місцевих бюджетів, варто проаналізувати динаміку обсягів їх надходжень (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка податкових та неподаткових надходжень місцевих бюджетів за січень-вересень 2020–2022 рр., млрд. грн.

Період	9 місяців 2020	9 місяців 2021			9 місяців 2022		
		Показник	Порівняно з 2020 р., млрд грн	Порівняно з 2020 р., %	Показник	Порівняно з 2020 р., млрд грн	Порівняно з 2020 р., %
Податкові надходження	203,4	244,4	+41,0	120	275,4	+72,0	135
ПДФО	126,0	150,5	+24,6	119	188,5	+62,5	150
Акцизний податок	11,3	10,4	-0,8	92	8,4	-2,9	74
Рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів	2,0	3,9	+1,9	196	5,8	+3,8	293
Земельний податок та орендна плата за землю	23,2	26,6	+3,5	115	26,2	+3,0	113
Єдиний податок	26,5	32,1	+5,6	121	33,6	+7,1	127
Неподаткові надходження	13,7	18,0	+4,3	131	14,2	+0,5	104
Власні надходження бюджетних установ	7,8	12,1	+4,3	154	9,3	+1,5	119

Податкові надходження до місцевих бюджетів за січень–вересень 2022 р. становили 275,4 млрд. грн.. Це на 31 млрд. грн. (13 %) більше, ніж за аналогічний період 2021 р.

Ключовою причиною відчутного зростання податкових надходжень є приріст доходів від податку на доходи фізичних осіб, головним чином через суттєве зростання виплат військовослужбовцям. Протягом 9 місяців поточного року до місцевих бюджетів надійшло доходів від ПДФО на 25 % (38 млрд. грн.) більше, ніж за цей період минулого року. Важливо також, що за законом роботодавці продовжували сплачувати заробітну плату і відповідні податки за

мобілізованих працівників до 1 липня, що теж спричинило збільшення надходжень ПДФО [8].

Впродовж січня-вересня 2022 р. можемо спостерігати також підвищення доходів від рентної плати та плати за використання інших природних ресурсів на 1,9 млрд. грн. (49 %) у порівнянні 2021 р. Це обумовлено, з одного боку, підняттям світових цін на природний газ і відповідним підвищенням ставок рентної плати за видобування, а з іншого, збільшенням також рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів в частині деревини, що заготовляється з метою забезпечення альтернативними ресурсами для опалення.

Обсяги єдиного податку за 9 місяців 2022 р. зросли на 1,5 млрд. грн. (5 %), незважаючи на дозвіл не платити його окремим категоріям. Це спричинено низкою факторів, основним з яких було те, що у відносно безпечних регіонах платники продовжували сплачувати єдиний податок з різних причин (хтось із патріотичних міркувань, а хтось просто побоюючись необхідності потім доплатити за період несплати). Окрім того, виникла можливість практично для будь-якого бізнесу перейти на особливі умови оподаткування за ставкою 2 %, а тому з'явилися нові платники цього податку [8].

Надходження від земельного податку скоротились на 0,4 млрд. грн. (2 %), оскільки з березня 2022 року по 31 грудня року, наступного за роком, в якому припинено або скасовано воєнний стан, звільняються від плати за землю платники на територіях, на яких ведуться бойові дії. До того ж, у деяких областях існувала проблема програмного забезпечення адміністрування цього податку та була оновлена методика нормативно-грошової оцінки земель, тому в частині випадків нові витяги формувались на меншу суму, ніж торік [9].

Надходження акцизу знизились у січні-вересні 2022 р. проти 2021 на 2 млрд. грн., адже для стабілізації ситуації на ринку палива було запроваджено нульову ставку акцизу з пального, яка діяла з середини березня до кінця вересня.

Неподаткові надходження місцевих бюджетів за аналізований період 2022 р. скоротилися на 3,8 млрд. грн. у порівнянні з минулим роком.

Найбільшу частку в них становили власні надходження бюджетних установ – 9,3 млрд. грн., що на 2,8 млрд. грн. менше проти 2021 р. [10].

Ми також провели аналіз надходжень до Державного бюджету України і місцевих бюджетів у 2022 році, які відображають реальний стан справ щодо формування доходів усіх видів бюджету у період війни (табл. 2.2.).

Таблиця 2.2

Надходження до державного та місцевих бюджетів у 2022 році, млрд. грн.

Види надходжень	**Бюджети** (*загальний та спецфонди із трансфертами*)	
	державний	**місцеві**
Міжнародні гранти (дарунки)	456,3	0,2
Податок з доходів фізичних осіб	148,4	272,2
ПДВ з ввезених товарів	253,1	-
ПДВ з вироблених товарів	213,9	-
Інші власні надходження бюджетних установ	202,1	10,2
Податок на прибуток підприємств	117,0	13,5
Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам	-	114,6
Рентна плата за надра загальнодержавного значення	81,0	7,1
Частина прибутку державних або комунальних підприємств	46,9	0,2
Акциз з вироблених товарів	60,7	0,4
Єдиний податок	-	47,2
Акциз з ввезених товарів	41,7	2,4
Надходження за платні послуги	32,8	5,1
Податок на майно	-	36,8
Надходження в рамках міжнародної допомоги	24,4	0,02
Кошти НБУ	18,8	-
Дотації з державного бюджету місцевим бюджетам	-	22,2
Ввізне мито	23,3	-
Роздрібний акциз	-	10,2
Збори на пенсійне страхування	8,6	-
Кошти, що надходять з інших бюджетів	9,5	-
Субвенції між місцевими бюджетами	-	7,8
Екологічний податок	3,3	1,6
Інші неподаткові надходження	4,3	1,1
Плата за адміністративні послуги	1,0	2,4

Як видно з даних таблиці 2.2, найбільший обсяг коштів у сумі 456,3 млрд. грн. надійшов у 2022 році до Державного бюджету України у вигляді міжнародних грантів (дарунків) від іноземних партнерів.

Зазвичай податкові надходження становлять найбільшу частку бюджетних доходів і є базисом для виконання державними інституціями функціональних повноважень. Проте в нинішній ситуації бачимо, що їх роль зменшилася, натомість суттєво зросло значення грантів від урядів іноземних держав і міжнародних фінансових організацій [29, с. 41].

Серед інших вагомих статей доходів держбюджету, варто відзначити: ПДВ з ввезених товарів – 253,1 млрд. грн.; ПДВ з вироблених товарів – 213,9; інші власні надходження бюджетних установ – 202,1; податок з доходів фізичних осіб – 148,4; податок на прибуток підприємств – 117,0 млрд. грн.; рентна плата за надра загальнодержавного значення – 81,0; акциз з вироблених товарів – 60,7 гривень.

До місцевих бюджетів, найбільший обсяг доходів поступив у вигляді: податку з доходів фізичних осіб – 272,2 млрд. грн.; субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам склали – 114,6 млрд. грн.; єдиний податок – 47,2; податок на майно – 36,8; дотації з державного бюджету місцевим бюджетам – 22,2; по 10,2 млрд. грн. надійшло від роздрібного акцизу та інших власних надходжень бюджетних установ.

Обсяг податків у фінансових ресурсах є відображенням стану фінансової системи країни і як бачимо з початку російського вторгнення рівень доходів саме за рахунок податків, зменшився [18].

Місцеві бюджети є засобом акумулювання та перерозподілу доходів, необхідних для забезпечення впливу ОМС на соціально-економічний розвиток територій. Основу доходів місцевих бюджетів складають податкові надходження.

Як відомо, в умовах війни встановили нові особливості оподаткування й таким чином, 15 березня 2022 р. був прийнятий Закон України № 2120-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [47], який передбачає суттєву податкову реформу на період воєнного стану, що ми можемо простежити у таблиці 2.3

Таблиця 2.3

Зміни у податковому законодавстві під час воєнного стану [2]

Назва податку	Зміни в оподаткуванні
Єдиний податок	- запроваджено добровільну сплату даного податку платниками 1-2 груп; - дозволено застосовувати спрощену систему оподаткування 3 групи: зі ставкою 2% суб'єктами господарювання з доходом за рік, що не перевищує 10 млрд грн та з відсутністю обмеження щодо кількості працівників.
Податок на майно	- плата за землю не нараховується й не сплачується плата за землю (земельний податок й орендна плата за земельні ділянки державної та комунальної власності) за земельні ділянки, які розташовані на територіях, на яких велися чи ведуться бойові дії, або на тимчасово окупованих територіях; - за 2022 та 2023 рр. загальне мінімальне податкове зобов'язання за аналогічні земельні ділянки не нараховується та не сплачується.

Також варто зазначити, що відбулися зміни по сплаті єдиного соціального внеску (ЄСВ). Так, особи, які провадять незалежну професійну діяльність мають право за себе не обчислювати, не нараховувати і не сплачувати ЄСВ. Платникам єдиного податку також дозволено не сплачувати ЄСВ за найманих працівників, яких було мобілізовано на військову службу.

Проте варто врахувати, що фізичним особам-підприємцям та особам, які провадять незалежну професійну діяльність та не сплачуватимуть ЄСВ за цей період, страховий стаж для призначення пенсії нараховуватися не буде. Зокрема, вони не будуть мати статусу застрахованих осіб та вони не зможуть користуватися соціальним страхуванням з приводу тимчасової втрати працездатності. Усі ці зміни у податковому законодавстві, які є необхідними для підтримки населення під час війни, суттєво впливають на виконання бюджетів різних рівнів і на сферу публічних фінансів України загалом [2].

В умовах військової агресії виникає ряд непередбачуваних проблем: необхідність врегулювати дисбаланси між рівнями розвитку різних громад, забезпечення стабільного розвитку ТГ, відновлення пошкодженої інфраструктури внаслідок війни, забезпечення оптимального розмежування повноважень між органами державної влади та місцевим самоврядуванням, забезпечення демократичного прийняття рішень, забезпечення власними коштами бюджетів ТГ житловокомунального господарства [2].

Варто зазначити, що за 9 місяців 2022 р. суттєво зросла частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету, що ми можемо простежити на рис. 2.2.

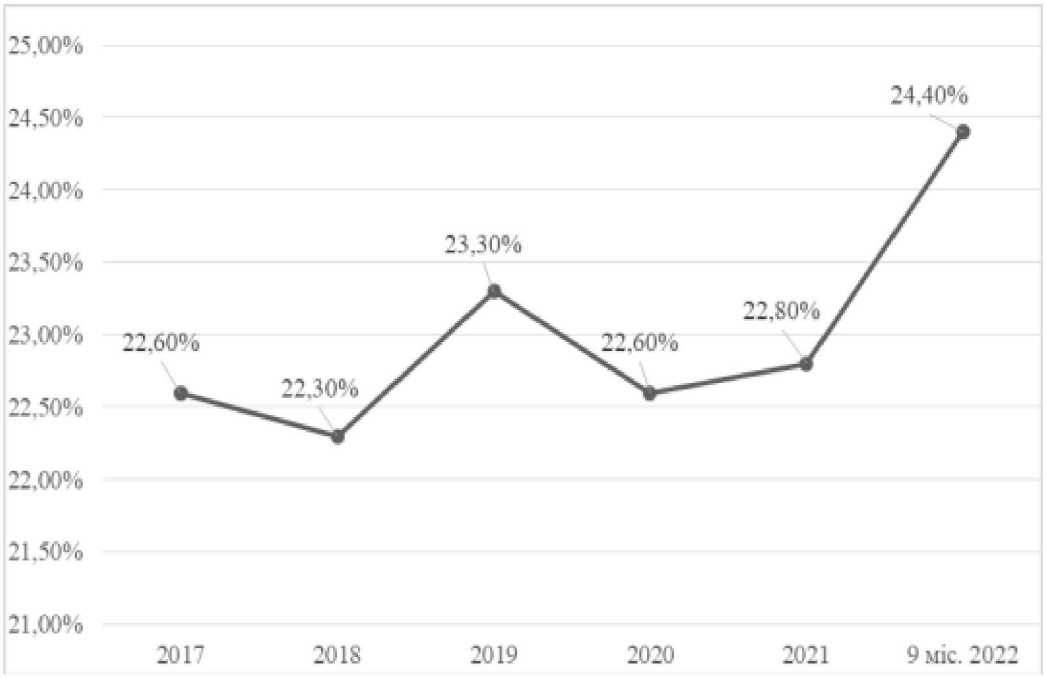

Рис. 2.2. Частка місцевих бюджетів у доходах зведеного бюджету (без врахування трансфертів) за період 2017 р. - 9 місяців 2022 р. [2]

Проводячи аналіз помісячного приросту основних податків та зборів, простежується поступове покращення з травня. Так, станом на вересень, по всіх податках і зборах зберігається позитивний приріст, за винятком плати за землю. Суб'єкти малого та середнього підприємництва адаптувалися та сплачують податки й збори. В свою чергу, державна податкова служба активізувала стягнення податкових платежів, надходження рентної плати також відновились, надходження від податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) стабільно зростають, порівнюючи з 2021 р., що спричинено значною кількістю військовослужбовців з відповідним грошовим забезпеченням. При цьому, через скасування загальнодержавного акцизу на пальне, а саме встановлення ставки 0 євро за 100 л, місцеві бюджети, котрі з 1 січня 2017 р. одержують певну частку - 13,44 % від надходжень загальнодержавного акцизу, зазнали значних втрат від цих надходжень, через потребу регулювання ситуації на пальному ринку [2].

У структурі надходжень місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 р. левову частку займає ПДФО, що ми можемо простежити на рис. 2.3.

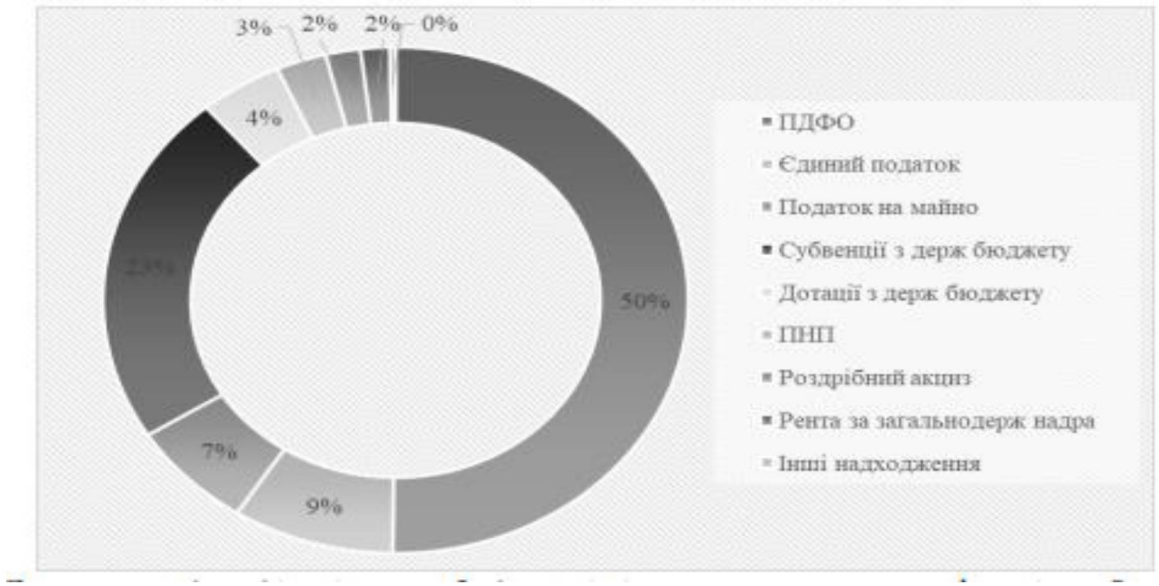

Рис. 2.3. Структура доходів місцевих бюджетів із врахуванням трансфертів за 9 місяців 2022 р. [2]

У структурі доходів загального фонду без врахування міжбюджетних трансфертів ПДФО складає - 67,6 %. У структурі загального та спеціального фондів, із врахуванням міжбюджетних трансфертів, ПДФО складає - 50,0 %. Наступним суттєвим джерелом доходів місцевих бюджетів є субвенції з державного бюджету, що складають – 21,3 %, а це - 85,3 млрд. грн. Загалом протягом 9-ти місяців 2022 р. до загального фонду місцевих бюджетів (без врахування міжбюджетних трансфертів) отримано 278,7 млн грн., що становить +12,3 % приросту ніж за період з січня по вересень 2021 р. Загалом це було зумовлено чималим зростанням надходжень ПДФО, тобто +25,2 %, адже втрати, спричинені зменшенням надходжень від плати за землю, в порівнянні із відповідним періодом 2021 р. становлять -20,1 %. Плата за землю в 2021 р. становила більше 10 % обсягу надходжень загального фонду місцевих бюджетів, тепер становить лише 7,6 % [2].

Ситуація по окремих територіальних громадах значно відрізняється. Однак, більшість територіальні громади демонструють ефективне розпорядження та примноження отриманих фінансових ресурсів, оперативне реагування на непередбачувані та надзвичайні ситуації та забезпечення належного рівня надання послуг в складних умовах, а також вміння швидкого пристосування до нових умов.

Територіальні громади показали, що їх бюджети, завдяки проведеній реформі, мають стабільну фінансову основу. Розглядаючи динаміку доходів місцевих бюджетів щомісячно, в квітні спостерігається зниження темпу приросту надходжень до загального фонду місцевих бюджетів, однак у травні можемо побачити прискорення. У серпні темп приросту сповільнився до 7,7 %, але вже у вересні простежувалося зростання приросту +30,0 %, що становить найбільший помісячний приріст надходжень до загального фонду з початку року. Дані коливання спричинені запровадженням податкових пільг з березня 2022 р., що й вплинуло на надходження місцевих податків та зборів до бюджетів ОМС [2].

У регіональному розрізі можна простежити особливості по окремих областях та зміну ділової активності по регіонах. Спостерігається зниження доходів у тих областях, де велися чи продовжують тривати бойові дії. Однак в областях, куди перемістилась значна кількість внутрішньо-переміщених осіб та де було відновлено діяльність підприємств, спостерігається значний приріст, порівнюючи з відповідним періодом 2021 р. [2].

Зміни у податковому законодавстві у 2022 р. посприяли позитивній динаміці податкових надходжень, а саме єдиного податку та ПДФО. Це спричинено, по-перше, зростанням відрахувань зі заробітних плат військовослужбовців, а по-друге, збільшенням нормативу надходження ПДФО до місцевих бюджетів з 60 % до 64 % з початку 2022 р. та збільшенням бази оподаткування, а саме внаслідок збільшення грошових виплат військовослужбовцям, кількість яких суттєво зросла. Проте надходження ПДФО, що сплачується податковими агентами з доходів платника даного

податку у вигляді заробітної плати, суттєво зменшилися, починаючи від березня 2022 р. Дані надходження ще знаходяться на нижчому рівні, аніж у 2021 р., проте при цьому вони не знизились до рівня 2020 р. [2].

Приріст надходжень від плати за землю не відновив позитивного значення. У березні втрати від даного податкового платежу сягнули рівня -38 %, тобто -1,1 млрд. грн., які були недоотримані всього лише за один місяць. Це зумовлено змінами у податковому законодавстві, які дозволяють не нараховувати та не сплачувати податок за землю та орендну плату на територіях, де тривали чи продовжують тривати бойові дії. При цьому, варто зазначити, що перелік даних територій ще невизначено Кабінетом Міністрів України, і це унеможливлює чітке визначення підстав для стягнення земельного податку. У вересні втрати місцевих бюджетів від плати за землю склали - 9,2 %, порівнюючи з відповідним місяцем 2021 р. Загалом місцеві бюджети з початку 2022 р. недоотримали вже більш як 5,3 млрд. грн. плати за землю [2].

Значні коливання серед надходжень місцевих податків та зборів до бюджетів також відображає єдиний податок. Приріст надходжень єдиного податку за період з червня по вересень 2022 р. суттєво змінювався: від зростання +50,3 % до спаду -25,7 % і пізніше знову зростання до +40,0 %, що також зумовлено внесенням змін до податкового законодавства, внаслідок чого чимало суб'єктів господарювання перейшли до спрощеної системи оподаткування та сплати єдиного податку замість податку на прибуток, що у свою чергу, спричинило приріст даного виду надходжень. Також відбулись зміни по термінах сплати єдиного податку: якщо у мирний час сплата здійснювалась щоквартально, а саме протягом 50-ти днів по закінченню звітного кварталу, то на разі сплата єдиного податку за внесеними змінами відбувається щомісячно, а саме протягом 30-ти днів по закінченню звітного місяця.

Надходження місцевих податків та зборів на регіональному рівні відображає суттєві відмінності в надходженнях, що залежить від області. Так, регіони, в яких кількість населення зросла через внутрішньо-переміщених осіб

та куди перемістились підприємства демонструють чималий ріст, наприклад як у Львівській області. В той же час на інших територіях не спостерігається значного росту, а навпаки можна простежити від'ємний приріст даного виду надходжень [2].

2.2. Аналіз видатків місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

Для кращого розуміння ролі місцевих бюджетів в соціально-економічному розвитку громад, варто проаналізувати структуру видатків місцевого рівня (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Структура видатків місцевих бюджетів за січень-вересень 2020-2022 рр., млрд. грн. [3]

Період	9 місяців 2020	9 місяців 2021			9 місяців 2022		
		Показник	Порівняно з 2020 р., млрд грн	Порівняно з 2020 р., %	Показник	Порівняно з 2020 р., млрд грн	Порівняно з 2020 р., %
Соціальні видатки	201,0	225,1	+24,1	112,0	210,3	+9,3	104,6
Охорона здоров'я	35,2	18,2	-16,9	51,8	17,0	-18,2	48,3
Духовний та фізичний розвиток	14,7	18,1	+3,5	123,6	15,3	+0,6	104,2
Освіта	134,6	170,1	+35,5	126,4	159,4	+24,7	118,4
Соціальний захист та соціальне забезпечення	16,5	18,6	+2,1	112,7	18,6	+2,1	112,9
Частка соціальних видатків у загальних видатках місцевих бюджетів, %	65,9	67,6	-	102,6	70,5	-	106,9
Інші видатки	103,9	107,8	+3,9	103,8	88,1	-15,8	84,8
Загальнодержавні функції	26,4	30,8	+4,4	116,6	29,5	+3,1	111,6
Громадський порядок, безпека та судова влада	1,3	1,1	-0,1	88,5	4,9	+3,6	387,1
Економічна діяльність	54,3	55,1	+0,8	101,5	30,2	-24,1	55,6
Охорона навколишнього природного середовища	1,4	1,1	-0,3	77,5	0,2	-1,2	16,2
Житлово-комунальне господарство	20,5	19,7	-0,8	95,9	23,3	+2,8	113,9
Частка інших видатків у загальних видатках місцевих бюджетів, %	34,1	32,4	-	95,0	29,5	-	86,7

Загалом у структурі видатків місцевих бюджетів переважають видатки соціального напряму, так у січні-вересні 2022 р. вони склали 70,5 %. До того ж, спостерігається тенденція зростання їх питомої ваги у загальних видатках, що свідчить про посилення соціальної спрямованості місцевих бюджетів.

Найбільше у аналізованому періоді 2022 р. було спрямовано на надання освітніх послуг – 159,4 млрд. грн., на другому місці за обсягом фінансування знаходиться соціальний захист та соціальне забезпечення (18,6 млрд. грн.), на третьому – охорона здоров'я (17 млрд. грн.), четвертому – духовний та фізичний розвиток (15,3 млрд. грн.).

Частка фінансування інших видатків з місцевих бюджетів у 2022 р. складає лише 29,5 %. Серед інших видатків забезпечення виконання загальнодержавних функцій потребувало фінансування в розмірі 29,5 млрд. грн., економічна діяльність – 30,2 млрд. грн., житлово-комунальне господарство – 23,3 млрд. грн. та охорона навколишнього природного середовища – лише 0,2 млрд. грн.

Одночасно видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу склали 4,9 млрд. грн., що в 4,5 рази більше у порівнянні з 2021 р. Це зумовлено необхідністю посилити виконання державою функцій охорони в умовах воєнного стану [10].

Якщо детально проаналізувати видатки державного та місцевих бюджетів, то побачимо реальну ситуацію із зміною фінансової політики, яка відображена у напрямах спрямування фінансових ресурсів і є віддзеркаленням обставин, що склалися в країні після російського вторгнення (табл. 2.5).

Так, основний тягар потреб захисту країни покладено на державний бюджет, оскільки питома вага видатків держбюджету спрямована на забезпечення обороноздатності країни – 1142,9 млрд. грн., значний обсяг видатків спрямований на забезпечення громадського порядку, безпеки та здійснення повноважень судової гілки влади – 443,3 млрд. грн., на соціальне забезпечення населення виділено – 426,0 млрд. грн., а на здійснення державою своїх основних функцій – 338,8 млрд. гривень.

Таблиця 2.5

Основні видатки з державного та місцевих бюджетів за галузями у 2022 році, млрд. грн. [18]

Галузі	Бюджети (загальний та спецфонди)	
	державний	місцеві
Оборона	1142,9	-
Соціальне забезпечення	426,0	29,2
Загальнодержавні функції	338,8	67,2
Порядок, безпека та суди	443,3	11,1
Освіта	58,5	232,3
Охорона здоров'я	184,3	31,0
Економічна діяльність	95,4	61,1
Житлово-комунальне господарство	-	40,6
Духовний та фізичний розвиток	11,1	22,6
Охорона навколишнього середовища	4,7	0,5

На місцеві бюджети, як видно з даних таблиці 3, покладені функції забезпечення проведення освітнього процесу. Обсяг цих видатків у 2022 році склав 232,3 млрд. грн., що перевищує показник державного бюджету майже у чотири рази на суму 173,8 млрд. гривень. Серед значних обсягів видатків місцевих бюджетів слід відмітити: загальнодержавні функції – 67,2, економічна діяльність – 61,1, житлово-комунальне господарство – 40,6, охорона здоров'я – 31,0, соціальне забезпечення – 29,2 млрд. гривень тощо.

Аналіз основних видатків за бюджетними програмами у розрізі державного та місцевих бюджетів, наглядно демонструє основні завдання і виклики з якими зіштовхнулася Україна в умовах повномасштабного вторгнення росії (табл. 2.6.).

Як видно з даних таблиці 2.6, фінансові ресурси місцевих бюджетів спрямовані на фінансування дошкільної та загальної середньої освіти, як за рахунок власних коштів, так і освітньої субвенції з державного бюджету. Крім того, сума в розмірі 39,8 млрд. грн. спрямована на забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування. До того ж, 20,4 млрд. грн. направлено на благоустрій населених пунктів.

Таблиця 2.6.

Основні видатки з державного та місцевих бюджетів за програмами у 2022 році, млрд. грн. [18]

Програми	Бюджети *(загальний та спецфонди)*	
	державний	місцеві
Забезпечення діяльності Збройних Сил України	857,5	-
Закупівля, модернізація та ремонт військової техніки	242,1	-
Виплата пенсій	232,9	-
Програма медичних гарантій	146,3	-
Обслуговування державного боргу	156,5	-
Національна поліція України	107,1	-
Загальна середня освіта за рахунок освітньої субвенції	-	86,6
Національна гвардія України	100,4	-
Державна прикордонна служба України	64,1	-
Виплата допомог, компенсацій, грошового забезпечення	63,5	-
Допомога внутрішньо переміщеним особам	53,5	-
Загальна середня освіта за рахунок коштів місцевих бюджетів	-	46,7
Забезпечення діяльності сил цивільного захисту	48,8	-
Надання дошкільної освіти	-	40,6
Забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування	-	39,8
Пільги та житлові субсидії громадянам	33,7	-
Програма «єПідтримка»	32,1	-
Підготовка кадрів закладами вищої освіти	29,4	-
Служба безпеки України	27,4	-
Благоустрій населених пунктів	-	20,4

Натомість, на забезпечення діяльності Збройних Сил України, закупівлю, модернізацію та ремонт військової техніки та загалом сектор безпеки, виплату пенсій, допомогу внутрішньо переміщеним особам, компенсації, грошове забезпечення та інше здійснювалося за рахунок коштів Державного бюджету України.

Попри зростання потреби у обсягах видатків місцеві бюджети виконуються із профіцитом як загалом по Україні, так і в регіонах. За січень-вересень 2022 року місцеві бюджети за доходами виконані на 64% від річних призначень, за видатками – на 50,82%.

Аналіз виконання місцевих бюджетів у областях підтверджує, що рівень виконання планових показників за доходами та идатками безпосередньо залежний від стану ведення бойових дій у тому чи іншому регіоні. Найнижчі показники виконання місцевих бюджетів за доходами у прифронтових та

частково окупованих областях (Херсонська – 50,10%, Луганська – 55,96%, Донецька – 59,86%, Харківська – 60,44%, Запорізька – 60,47%). Лідерами у виконанні запланованих обсягів доходів місцевих бюджетів за 9 місяців поточного року є області Західної України (Закарпатська – 76,94%, Волинська – 76,21%, Львівська – 76,02%, Рівненська – 75,98%, Чернівецька – 75,58 [52].

Це пояснюється тим, що бойові дії у цих регіонах не проводяться і з початку повномасштабного вторгнення росії із зони бойових дій переїжджають підприємства, які створюють нові робочі місця і сплачують податки до відповідних місцевих бюджетів.

До прикладу, на Львівщину із півдня, сходу, півночі та центру України релокувались 207 підприємств. З них 144 уже працюють і створили більше ніж 5 тисяч робочих місць. 14 підприємств, які переїхали через війну, уже повернулись до своїх міст, проте більшість з них таки залишились, і не лише не планують повертатись, а й хочуть тут розширятись. Протягом січня – вересня 2022 року у області були створені 14526 нових підприємств та 24252 робочі місця [57].

Виконання місцевих бюджетів з профіцитом в умовах війни має неоднозначну думку. Інтуїтивно вона розуміється як якесь позитивне явище, але де-факто може мати різні пояснення (зокрема, й через «замороження» видатків спеціальних фондів, згортання інфраструктурних проектів, заборгованості по низці виплат через відміну «захищених» статей бюджету на час воєнного стану тощо) [58].

Водночас, зауважимо, що такий результат досягнуто завдяки ефективно проведеній децентралізації, яка закріпила можливості ОМС залучати додаткові фінансові ресурси, необхідні для надання першочергових послуг, допомоги внутрішньо переміщеним особам, підтримку релокованого бізнесу, підготовку та утримання в належному стані укриттів, комплектування та функціонування Пунктів незламності тощо.

Щодо спрямування видатків, то найбільшим напрямом фінансування з місцевих бюджетів залишається освіта - 52,15%, як делеговане повноваження [48].

В галузевому розрізі найбільшими є обсяги видатків на соціальне забезпечення та загальнодержавні функції. Житлово-комунальне господарство та управління в повній мірі забезпечується за рахунок власних надходжень місцевих бюджетів [48].

В умовах війни будь-який місцевий бюджет не буде виконуватися. Тому для підвищення оперативності у прийнятті рішень громадам надана можливість передавати кошти зі спеціального фонду, які мають цільове спрямування, до загального фонду і фінансувати нагальні потреби. Крім того, обласним та міським радам надано право здійснювати нові місцеві запозичення та надавати місцеві гарантії, навіть якщо у процесі здійснення платежів з погашення та обслуговування місцевого боргу порушено графік платежів, нараховано штрафні санкцій, виникла прострочена заборгованість [48].

Міністр фінансів України С. Марченко, зазначив, що основним викликом перед фінансовою системою країни стало суттєве збільшення видатків на оборону та, водночас, значне зменшення податкових надходжень через війну. Тому, без фінансової підтримки міжнародних партнерів війна росії проти України триватиме довше і завдасть більших економічних збитків [31].

Міжнародна підтримка допомогла покрити дефіцит бюджету, стабілізувала фінансову систему, посилила впевненість уряду в тому, що незважаючи на війну, вдасться й надалі утримати ситуацію під контролем для безперебійного функціонування системи державних фінансів та фінансової системи України, забезпечити фінансування важливих військових, економічних, соціальних завдань, критичних видатків [18].

Отже, 2022 рік показав, наскільки стійким є місцеве самоврядування, яке здатне гідно протистояти будь-яким викликам, зокрема і у фінансовій частині, навіть в умовах воєнного стану. 2022 рік для країни був важким, але органи місцевого самоврядування (ОМС) продемонстрували належну підтримку не

тільки силам тероборони, ЗСУ та національної безпеки, але й внутрішньо переміщеним особам, які потребували прихистку.

Організація та забезпечення діяльності тероборони, матеріально-технічна допомога ЗСУ, залучення допомоги іноземних партнерів – це ті речі, які ОМС взялися підтримувати із самого початку ганебного вторгнення рф, забезпечуючи при цьому, постійну підтримку всіх сфер життєдіяльності громадян на місцевому рівні (допомога внутрішньо переміщеним особам, підтримка релокованого бізнесу, організація укриттів, продовження надання послуг на високому рівні). І це все незважаючи на щоденні обстріли. І все це завдяки ефективно проведеній реформі децентралізації, яка дала змогу ОМС отримати автономні, самостійні, належні фінансові ресурси, які відіграли головну роль в протистоянні викликам [18].

Режим роботи державних фінансів в умовах воєнного стану кардинально відрізняється від звичайного. У мирний час Україна жила за Законом про державний бюджет, у разі необхідності зміни стосовно доходів чи видатків бюджету виносилися на розгляд та прийняття у Верховній Раді і приймалися у вигляді закону, що значно затягувалося у часі. Аналогічна ситуація і з місцевими бюджетами. У воєнний час для перерозподілу коштів у бюджеті рішення парламенту не потрібні. Бюджетний кодекс надає уряду право на власний розсуд розпоряджатися коштами, спрямовуючи їх на найбільш необхідні потреби, спрямовуючи усі вільні кошти на оборону країни. Разом з тим, повномасштабна війна показала, що місцеве самоврядування здатне гідно протистояти будь-яким викликам, у тому числі й у фінансовій сфері. Саме громади сьогодні формують економічний фронт країни. З перших днів вторгнення російської федерації органи місцевого самоврядування (далі ОМС) забезпечують захист безпеки населення, функціонування бюджетної сфери і комунальних підприємств, діяльність територіальної оборони, здійснюють розміщення та надають допомогу внутрішньо переміщеним особам, надають допомогу ЗСУ. На період воєнного стану для місцевої влади була послаблена низка вимог щодо прозорості її роботи, що позитивно вплинуло на виконання

місцевих бюджетів за перші 9 місяців 2022 року. Перш за все, треба відзначити, що загальний баланс місцевих бюджетів є не таким критичним, як ситуація із державним бюджетом, оскільки вагомі рішення уряду, Верховної Ради, офісу Президента приймалися саме з урахуванням інтересів місцевих бюджетів – зокрема, переведення великих підприємств на єдиний податок (який зараховуються до бюджетів громад), відміна реверсної дотації, передача коштів зі спеціального до загального фонду для фінансування нагальних потреб тощо [48].

Отож, для оцінки фінансової спроможності органів місцевої влади здійснювати покладені на них повноваження доцільно також проаналізувати окремі показники фінансової стійкості (табл. 2.7).

Таблиця 2.7.

Коефіцієнти фінансової стійкості місцевих бюджетів у 2020-2022 рр. [3]

Період	9 місяців 2020	9 місяців 2021	9 місяців 2022	Номінальне значення
Коефіцієнт концентрації власних та закріплених доходів	0,64	0,68	0,74	≥ 8
Коефіцієнт дотаційної залежності місцевого бюджету	0,36	0,32	0,26	≤ 2
Коефіцієнт бюджетного покриття	0,69	0,77	0,97	≥ 1
Коефіцієнт дефіцитності місцевого бюджету	0,08	0,13	0,31	≤ 0

Одним з найважливіших показників фінансової стійкості місцевих бюджетів є коефіцієнт концентрації власних та закріплених доходів, що показує частку надходжень без трансфертів в загальному обсязі доходів місцевих бюджетів і означає рівень самостійності органів місцевого самоврядування.

Так, спостерігаємо позитивну тенденцію динаміки цього показника, його значення у січні-вересні 2022 р. склав 0,74 та майже наблизився до рекомендованого значення $\geq 0,8$ [3].

На рівень фінансової забезпеченості місцевого бюджету суттєво впливає такий показник, як частка трансфертів в усіх доходах, що характеризує ступінь залежності дохідної бази місцевої влади від державної підтримки. Даний

коефіцієнт скоротився до 0,26, що свідчить про зростання самостійності місцевого самоврядування в розрізі регіонів [3].

Коефіцієнт бюджетного покриття показує співвідношення загальних доходів місцевих бюджетів (без офіційних трансфертів) і загальних видатків та характеризує спроможність місцевого самоврядування профінансувати усі свої повноваження без державної підтримки. Так, цей показник за 9 місяців 2022 р. становить 0,97, тобто місцеве самоврядування за рахунок власних і закріплених доходів здатне профінансувати 97 % усіх своїх повноважень [3].

Щодо коефіцієнта дефіцитності місцевого бюджету, то він показує частку перевищення доходів над видатками та характеризує рівень збалансованості місцевих бюджетів. Зокрема, протягом аналізованого періоду бачимо негативну тенденцію даного показника, адже у 2022 р. він значно відхилився від оптимального значення ≤ 0 [13]. З одного боку, профіцитність місцевих бюджетів можна розуміти як якесь позитивне явище, але, з іншого в боку, в сьогоднішніх умовах, як і позитивні значення інших коефіцієнтів, сьогодні вона зумовлена негативними факторами: «замороженням» видатків спеціальних фондів, згортанням інфраструктурних проектів, заборгованістю по низці виплат через відміну «захищених» статей бюджету на час воєнного стану, не проведенням видатків місцевих бюджетів у територіальних громадах території бойових дій.

Отож, для підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів варто зазначити такі напрями:

– приєднання коштів структурних фондів ЄС, міжнародних грантів та решту донорів міжнародних фінансів;

– на час воєнного стану зупинити плату боргів місцевими органами влади;

– підтримувати діяльність підприємств, що дає змогу створити додаткові робочі місця, що призводить до податкових надходжень;

– стимулювати кредитну активність вітчизняних банків як одного із фінансових джерел відновлення інфраструктури, лікарень, житлових будинків, що постраждали під час бойових дій;

– ліквідувати борги комунальних підприємств (створені до реформи бюджетної децентралізації) для формування позитивних кредитних рейтингів муніципалітетів і створення перспективи залучення міжнародних позик [14].

Варто також зазначити, що в умовах повномасштабного вторгнення росії на територію України пріоритети та завдання місцевих органів самоврядування змінилися в залежності від розміщення територіальної громади до лінії фронту. Попри те, що влада намагається знаходити можливості для подолання найгостріших проблем, бойові дії все одно тривають і є велика ймовірність того, що вони будуть тривати і у 2023 році [3].

2.3. Напрями удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу

В результаті дослідження тенденцій формування та виконання місцевих бюджетів було визначено основні напрямки підвищення їх фінансової самостійності, зокрема:

– збільшення обсягів власних надходжень місцевих бюджетів, перш за все місцевих податків, що можливо за покращення виробничих можливостей суб'єктів господарювання;

– зменшення обсягів міжбюджетних трансфертів, які посилюють залежність місцевого рівня;

– оптимізація існуючих механізмів акумулювання ресурсів;

– зростання ресурсів місцевих бюджетів можливе шляхом застосування боргового механізму – випуску муніципальних облігацій, кошти від реалізації яких можуть набувати цільового характеру.

Визначені кроки дозволять підвищити рівень незалежності місцевих бюджетів, покращити якість наданих суспільних послуг та прискорити соціально-економічний розвиток регіонів. Окрім того, вважаємо, резервом місцевих бюджетів може стати обсяг реверсних дотацій, що передбачений для вилучення до Державного бюджету України. Пропонуємо такі обсяги залишати в бюджеті територіальних громад, виключно за умови спрямування їх на заходи енергоефективності, у т.ч. на відновлення об'єктів енергетичної інфраструктури, які пошкоджені унаслідок масових обстрілів. Це сприятиме не лише подоланню поточних викликів воєнного часу, але й слугуватиме повоєнній відбудові регіонів, які постраждали від агресії рф. [3].

Упродовж 2022 року Державний бюджет України формувався та виконувався в надзвичайно складних умовах, проте платники податків і державні інституції виявили стійкість у своєму функціонуванні. І ця стійкість має трансформуватися з короткострокової до середньострокової. Водночас подальші зусилля варто спрямувати на зміцнення функціональної спроможності податкової системи, оптимізацію та підвищення ефективності витрачання бюджетних коштів, проведення проактивної боргової політики та посилення інституційної спроможності державних органів – розпорядників бюджетних коштів [18].

Підсумки виконання Державного бюджету України у 2022 році дають змогу визначити напрями роботи, реалізація яких має сприяти поліпшенню виконання Державного бюджету України в 2023 р. та наступні роки. Це, зокрема:

– посилення фінансово-економічної обґрунтованості податкових і митних стимулів на етапі розроблення та опрацювання відповідних законопроєктів;

– недопущення прийняття рішень щодо формування напрямів бюджетних видатків без належного фінансово-економічного обґрунтування;

– недопущення надмірного збільшення бюджетного дефіциту без визначення реалістичних джерел його фінансування, оскільки наслідком цього стає недофінансування окремих бюджетних програм;

– активізація роботи з міжнародними партнерами щодо залучення додаткового пільгового кредитного фінансування, розвитку внутрішнього ринку державних запозичень та вітчизняного фондового ринку в цілому як джерел доступних ресурсів для фінансування бюджетних видатків, необхідних для відбудови національної економіки [33].

Не дивлячись на складнощі, які зазнала Україна і увесь український народ у 2022 році, все ж уряду і органам влади на місцях вдалося утримати стабільність фінансової системи. Хоча, формування і виконання державного і місцевих бюджетів здійснювалося в екстремальних умовах.

Виходячи з організаційних засад формування бюджетів територіальних громад та структури їхніх доходів і видатків, виникає низка проблем, що потребують вирішення. Так, попри реалізацію реформ децентралізації, місцеве самоврядування не в змозі повною мірою здійснити ефективне фінансування власних територіальних громад. Зокрема перерозподіл бюджетних коштів не полегшився, оскільки суми, які спрямовуються у вигляді бюджетних трансфертів із Державних бюджетів на рівень місцевих бюджетів, не є достатніми для реалізації функцій територіальних громад. Яскравим прикладом є зокрема освітні субвенції, ураховуючи зменшення зокрема дошкільних, шкільних та середньо-професійних навчальних закладів на території всієї України. Це у свою чергу веде до іншої невирішеної проблеми – невідповідність потреб територіальних громад та соціально-економічних показників на макрорівні. Таким чином, фінансування органів місцевого самоврядування, делегованих державною владою, не вистачає для реалізації всіх покладених на них функцій у сфері соціального захисту, освіти, спорту, культури тощо [16].

У зв'язку з отриманням додаткових джерел наповнення бюджетів територіальних громад з'явилася проблема використання територіальними громадами вивільнених коштів, які зазвичай не використовуються до кінця фінансового року. Крім того, важливою проблемою є також великі коливання наповненості дохідної частини бюджетів територіальних громад попри

проведення паралельної реформи перегляду адміністративно-територіального устрою, що дозволила скоротити адміністративний апарат на місцях. Це у свою чергу призвело до більшого навантаження на виконавчі органи, які стали на чолі об'єднаних територіальних громад, що спричинило недосконаліть вирівнювання бюджетних доходів та видатків територіальних громад за допомогою базових і реверсних дотацій, додаткових субвенцій тощо [35].

Варто наголосити, що проблеми, які існують у місцевих фінансів роками, є стратегічними, у той час, як їх вирішення здійснюється на оперативному рівні й носить короткостроковий характер. Для вирішення вищезазначених хронічних проблем слід застосовувати нові підходи, в основі яких лежатимуть: комплексний підхід щодо функціонування територіальної громади як базисного суб'єкта суспільно-економічних відносин, цілі сталого розвитку, застосування сучасних інформаційних технологій для покращення комунікаційної функції, точного вимірювання ключових показників та можливості багатостороннього аналізу даних. Зокрема, для обґрунтування та ухвалення рішень щодо управління бюджетами територіальних громад доцільною є побудова ефективної системи інформаційного забезпечення [16].

Для цього пропонується вербальна модель, яка визначає місце аналізу та контролю як основоположних функцій управління в процесах формування й використання місцевих бюджетів. Зокрема у воєнний час значення цих функцій стає істотно вищим, ніж у мирний час. Ця модель повинна відображати прямі та зворотні потоки інформації, що забезпечують обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень на місцевому рівні.

Функція контролю бюджетів територіальних громад полягає в порівнянні множини величин, які за своєю природою визначають лімітовані показники напрямів діяльності органів місцевого самоврядування, що має забезпечити досягнення визначених цілей. Таке порівняння величин має здійснюватися за допомогою норм контролю, які втілюються у фактичних величинах. Вимірами таких величин є кількісні та якісні параметри [60; 61].

Із точки зору бюджетного контролю цілепокладання є функцією

забезпечення прямих інформаційних зв'язків.

Цій функції притаманна системність, оскільки вона охоплює прогнозування, бізнес-планування, індикативне фінансове планування тощо. Також зв'язки між прямими інформаційними потоками в управлінні бюджетами місцевих громад забезпечуються за допомогою параметризації бюджетів, що дає можливість оптимізувати їх за допомогою ключових параметрів, які обмежують надмірні видатки. Зокрема у воєнний час прикладом таких параметрів може слугувати секвестр бюджетів територіальних громад. Для повноцінної реалізації функцій цілепокладання та параметризації бюджетів місцевих громад забезпечення загальної керованості бюджетного процесу слід реалізовувати через здійснення сукупності функцій обліку, контролю та аналізу [16].

Для вирішення питань функціонування територіальних громад в умовах і воєнного стану, і післявоєнної відбудови управлінський процес на місцях повинен передбачати врахування цілей сталого розвитку та впровадження сучасних інформаційних технологій.

Одним із підходів, за допомогою якого можна вирішити поставлені вище завдання, може слугувати освітньо-наукова концепція STEM, котра поєднує сучасні виклики суспільства та шляхи їх подолання. Концепція STEM є своєрідним симбіозом методології й практики науки (science), застосування технологій (technology), інженерії (engineering) та математики (mathematics), які впроваджуються в освітній процес у всьому світі.

Основоположними в прив'язуванні STEM до українських умов уважаємо природничі засади запровадження цієї концепції в чинну освітньо-наукову практику. Її імплементація стає дедалі необхіднішою в умовах невизначеності та обмеженості ресурсів, коли людство стикається з проблемами змін клімату на планеті, викликаних антропогенними факторами, що ведуть до великих збитків та світової рецесії; зростання нерівності між бідними та багатими не тільки в небагатих країнах, але й у країнах із розвиненою ринковою економікою; порушення прав людини тощо [62].

У сфері фінансування місцевого самоврядування одним із шляхів реалізації методологічної та теоретичної концепції STEM пропонується впровадження в управління територіальними громадами концепту «розумного міста» (smart city), особливо з огляду на те, що перші теоретичні проєкти розумного міста розроблені в стінах університетів та наукових установ [63].

Цей підхід, як і вся концепція STEM, також ґрунтується на принципах сталого розвитку, що є вираженням науки як складового елемента STEM; застосуванні новітніх технологій у вирішенні технічних та комунікаційних проблем територіальних громад, які включають технологію й інженерію як частини STEM; формуванні й використанні ключових показників ефективності (KPI) як складової прикладної математики при їх упровадженні в бюджетний процес територіальних громад.

Доречно вказати на кілька основних підходів до визначення «розумного міста». Зокрема, професори Андера Каралью, Чіара Вуль Бо та Петер Ніджкамп уважають, що в «розумному місті» інвестиції в людський та соціальний капітали, у транспорт та сучасні комунікаційні технології призводять до сталого економічного розвитку та підвищення якості життя місцевих мешканців, чому сприяє виважене управління природними ресурсами за допомогою спільного менеджменту [64].

Тоді як інший підхід, висловлений Рудольфом Гіффінгером та його дослідницькою групою, зазначає, що «розумне місто» є успішним містом, у якому поєднано здібності й діяльність свідомих, рішучих та незалежних громадян [65].

Попри різні підходи до трактування концепту «розумного міста», можна зрозуміти, що основними факторами його діяльності є місцеві жителі, місцева влада, та інші стекйхолдери, які забезпечують діяльність міста. Разом вони за допомогою сучасних інформаційних технологій об'єднуються в загальну систему «розумного міста». Із погляду досліджуваної проблематики система «розумного міста» має бути гнучко прив'язана до задоволення інформаційних потреб обліку й контролю з метою фактографічного забезпечення керованості

бюджетів територіальних громад. Для такого об'єднання різних факторів у концепті «розумного міста» застосовується широкий спектр сучасних інформаційних технологій, які дають можливість розширити мережу передачі даних, збільшити їхню пропускну здатність, що дозволяє місцевій владі зменшити час на збирання, обробку даних і надання послуг мешканцям територіальної громади [66].

Таким чином, «розумне місто» стає складною інформаційною системою, яка з метою обліку й контролю збирає, обробляє та передає інформацію між різними стейкхолдерами для покращення якості суспільних благ у всіх сферах життя міста чи іншої територіальної громади. Таким чином, крім обсягів інформації, швидкості її обробки та комунікації, місцевій владі також потрібні легкість засобів, за допомогою яких усі громадяни відповідної місцевості могли б бути долучені до створення та реалізації концепту «розумного міста» [16].

Для здійснення обліку й контролю потрібно спонукати громаду та зробити легкі застосунки, які б давали можливість їх легко опанувати та користуватися кожному членові територіальної громади. Місцевим органам влади потрібно мати потужні сервери, для яких найдешевше застосування хмарних технологій, та легкий додаток для мобільних телефонів (наприклад, як «Київ цифровий») [16].

Крім того, для формування місцевих потреб та їх фінансування в місті слід налагодити систему різних датчиків та камер, які б давали можливість фіксувати основні параметри різних систем (заводи, будівлі, постачання та використання енергоресурсів, утилізація й соціальна сфера), що сигналізувало б місцеве управління у різних сферах щодо потреб та планів для фінансування. Крім того, така система надавала б можливість контролювати ключові параметри та загальні фінансові потоки місцевих бюджетів при імплементації системи бухгалтерського обліку у відповідну автоматизовану програму «розумного міста» [16].

Приклад спрощеної системи побудови такої програми яка складається з трьох рівнів, подано на рис. 2.4.

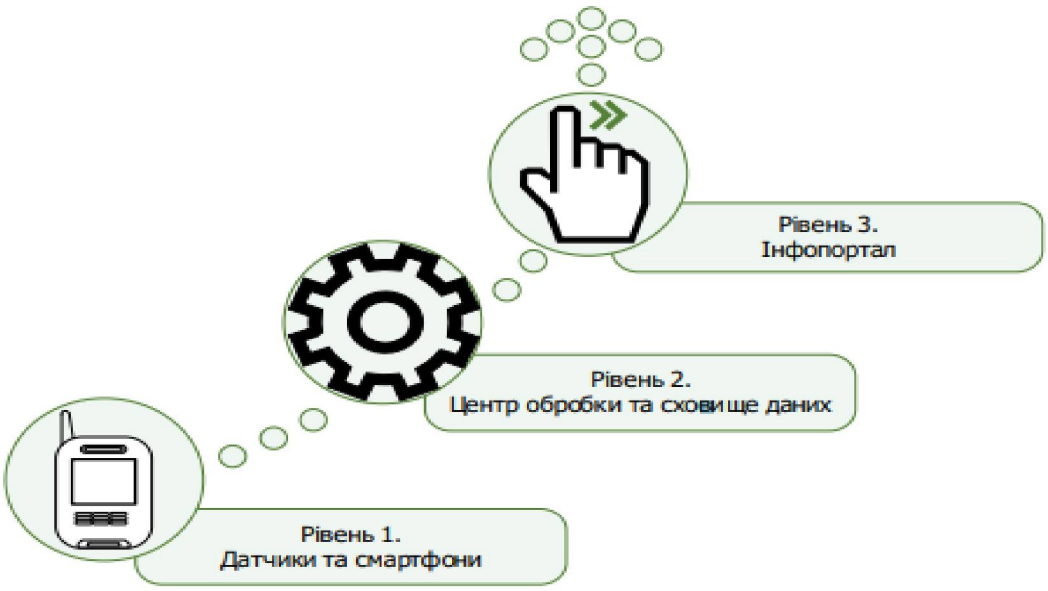

Рис. 2.4. Схема автоматизації концепту «розумне місто» [16]

Перший рівень складається з об'єктів інфраструктури територіальної громади, які містять різні датчики, що фіксуватимуть основні показники ефективності та за допомогою мережі «Інтернет» передаватимуть їх на вищий рівень. На другому рівні забезпечується накопичення даних щодо показників ефективності та їх обробка в спеціальному центрі аналітичної обробки, що дає можливість у подальшому планувати різні потреби в ресурсах і кошти для них. На останньому, третьому рівні містяться різні інтерфейси та додатки, що є доступними для жителів громади й за допомогою яких вони можуть мати діалог із місцевою владою та її виконавчими органами. Для автоматизації концепту «розумного міста» є основоположною розробка системи показників ефективності, яка має охопити асі сфери місцевого управління територіальною громадою [67].

Кількісна оцінка впливів та результатів відображає цілі місцевого управління, а отже, і місцевих фінансів і в плануванні необхідних ресурсів, і в їх використанні для підтримання життєдіяльності територіальної громади. Ураховуючи значну кількість факторів в автоматизованій системі «розумного міста», роль бухгалтерського обліку та контролю полягає й у реалізації функції

інформування та підзвітності, і в забезпеченні комунікативної функції між місцевим самоврядуванням та жителями територіальної громади.

Однак у таких складних системах на практиці часто використовуються складні системи оцінки ефективності (KPI), які мають двояку характеристику, що може призвести до неправильного ухвалення рішення. Це може негативно впливати на ефективність «розумних міст», а отже, і на виконання місцевого бюджету [67; 68].

У такому випадку виникає проблема узгодженості цільових показників та параметрів місцевих бюджетів, які мають бути виваженими й реалістичними. У цьому контексті слід зазначити, що тут має бути також передбачена гнучкість у їх коригуванні протягом фінансового року, оскільки формальні системи на практиці є досить централізованими та негнучкими.

Крім того, упровадження таких систем на місцевому рівні передбачатиме необхідність великої кількості кваліфікованих спеціальних фахівців (не тільки з бухгалтерського обліку, фінансів та державного управління, але й IT-спеціалістів), а також дороге обладнання. Усе це потребуватиме великих прямих інвестицій. Також такі системи передбачаються відкритими й такими, які застосовуватимуть хмарні технології, що буде підвищувати ризики кібератак іззовні [16].

Також, як показують реалії російсько-української війни, слід ураховувати й енергетичні ризики, пов'язані з пошкодженнями критичної інфраструктури, що може спричинити колапс у функціонуванні систем «розумного міста». Тому для цього слід мати запасні джерела електроенергії та супутникові можливості для виходу у відкриту мережу. Однак варто зауважити, що за цим майбутнє. Тому вітчизняним територіальним громадам потрібно над цими питаннями думати вже сьогодні, оскільки післявоєнна відбудова потребуватиме швидких та радикальних рішень не стільки у сфері бухгалтерського обліку, який є прикладним видом діяльності, скільки в питаннях соціально-економічного розвитку в цілому [16].

Висновки до 2-го розділу

Проаналізувавши сучасний стан і напрями удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу дійшли наступних висновків.

1. Дослідженням встановлено, що в умовах воєнного стану змінилося бюджетне законодавство і відповідно методи і способи управління фінансовими ресурсами, як державного, так і місцевих бюджетів. Законодавець спростив процедуру та розширив повноваження уряду та органів місцевого самоврядування щодо управління та використання, як коштів державного, так і місцевих бюджетів. З початком російського вторгнення, доходи бюджету суттєво знизилися через припинення підприємницької та зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Зріс дефіцит бюджету, а також виникли проблеми з обслуговуванням державного боргу. Загалом змінилися умови формування і виконання державного та місцевих бюджетів. Дослідженням встановлено, що найбільшу частку бюджетних надходжень у 2022 році склали міжнародні гранти (дарунки) від країнпартнерів та міжнародних інституцій.

2. Аналіз розподілу видатків свідчить, що кошти місцевих бюджетів спрямовані на фінансування дошкільної та загальної середньої освіти, як за рахунок власних коштів, так і освітньої субвенції з державного бюджету. Натомість, сектор безпеки, виплата пенсій, допомога внутрішньо переміщеним особам, компенсації, грошове забезпечення та інше фінансувалося за рахунок коштів Державного бюджету України.

3. Встановлено, що в умовах воєнного стану, актуальним є питання раціонального розподілу видатків усіх рівнів бюджету з особливим акцентом на ефективності їх використання для посилення спроможностей ЗСУ, відновлення зруйнованих об'єктів критичної інфраструктури, фінансування інших життєво важливих для України та її громадян, заходах, бюджетних програмах тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У кваліфікаційній роботі на основі проведеного дослідження отримано наукові результати, які полягають в обґрунтуванні теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій з напрямів удосконалення формування та виконання місцевих бюджетів в умовах воєнного часу. Основні висновки і результати полягають у наступному.

1. Систематизація поглядів науковців дозволила сформулювати власне визначення (місцеві бюджети – це сукупність економічних відносин, які пов'язані зі створенням і використанням фондів грошових коштів ОМС для забезпечення соціально-економічного розвитку територій.).

2. Саме місцеві бюджети виступають важливим елементом системи фінансового регулювання не тільки регіону, але й економіки загалом; їх збалансованість та оптимальність представляє собою одну з головних умов економічного зростання.

3. Зростання повноважень місцевого самоврядування призводить до значних позитивних результатів, зокрема в частині благоустрою, допомоги малозахищеним громадянам (продуктові пайки, санаторно-курортні путівки, лікування тощо).

4. Згідно положень Бюджетного кодексу України, уряду не потрібен парламент для прийняття рішення щодо перерозподілу бюджетних коштів, оскільки Кабінет Міністрів України на власний розсуд розпоряджається фінансовими ресурсами, відповідно до першочергових потреб. Тобто, функціонування економіки країни, в умовах війни, передбачає впровадження низки заходів, у тому числі тих, які розширюють повноваження не лише Кабінету Міністрів України, а й органів місцевого самоврядування щодо прийняття відповідних нормативно-правових актів та перерозподілу бюджетних коштів, відповідно до існуючої потреби або пріоритетності використання.

5. Зміни та спрощення деяких нормативно-правових актів, що регулюють виконання місцевих бюджетів мають велике значення, тому що в першу чергу, вони створюють умови для своєчасного та оперативного реагування на потреби фінансового забезпечення заходів територіальної оборони, захисту безпеки населення та функціонування бюджетної сфери, комунальних підприємств у період воєнного стану. Ці зміни позитивно впливають на роботу місцевого самоврядування, що значно оптимізує процес виконання місцевих бюджетів та забезпечення фінансування місцевих бюджетів в умовах воєнного стану

6. Дослідженням встановлено, що найбільшу частку бюджетних надходжень у 2022 році склали міжнародні гранти (дарунки) від країнпартнерів та міжнародних інституцій. Аналіз розподілу видатків свідчить, що кошти місцевих бюджетів спрямовані на фінансування дошкільної та загальної середньої освіти, як за рахунок власних коштів, так і освітньої субвенції з державного бюджету. Натомість, сектор безпеки, виплата пенсій, допомога внутрішньо переміщеним особам, компенсації, грошове забезпечення та інше фінансувалося за рахунок коштів Державного бюджету України.

7. Зведені бюджети усіх областей є профіцитними, а середній відсоток виконання дохідної частини майже не відрізняється від відсотку за аналогічний період попередніх років. Разом з тим, у регіонах чітко прослідковується зв'язок між станом виконання місцевих бюджетів і тим, чи ведуться на його території бойові дії. З кожним місяцем розрив між виконанням бюджетів у тилових та прифронтових регіонах, ймовірно, зростатиме. І це означає, що в подальших кроках держава повинна приймати рішення щодо фінансової підтримки громадян України, які постраждали внаслідок бойових дій та у відбудові таких територій.

8. Встановлено, що в умовах воєнного стану, актуальним є питання раціонального розподілу видатків усіх рівнів бюджету з особливим акцентом на ефективності їх використання для посилення спроможностей ЗСУ, відновлення зруйнованих об'єктів критичної інфраструктури, фінансування інших життєво важливих для України та її громадян, заходах, бюджетних програмах тощо. Цей

напрям повинен бути подальшою перспективою наукових досліджень, адже вже зараз необхідно формувати потужний кейс фінансової та іншої матеріально-технічної допомоги на відновлення України після нашої перемоги.

9. В умовах воєнного та повоєнного часу зростає актуальність забезпечення управління територіальними громадами інформацією, необхідною для обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень. З огляду на важливість цієї інформації для покращення керованості бюджетного процесу територіальних громад, існує кілька варіантів підвищення якості інформаційного забезпечення бюджетних рішень через опосередкування обліку контролем, аналізом, а також сукупністю контрольно-аналітичних функцій.

Розроблено спрощену систему побудови програми «розумне місто» яка складається з трьох рівнів. Перший рівень складається з об'єктів інфраструктури територіальної громади, які містять різні датчики, що фіксуватимуть основні показники ефективності та за допомогою мережі «Інтернет» передаватимуть їх на вищий рівень. На другому рівні забезпечується накопичення даних щодо показників ефективності та їх обробка в спеціальному центрі аналітичної обробки, що дає можливість у подальшому планувати різні потреби в ресурсах і кошти для них. На останньому, третьому рівні містяться різні інтерфейси та додатки, що є доступними для жителів громади й за допомогою яких вони можуть мати діалог із місцевою владою та її виконавчими органами.

Викладені концептуальні підходи до вдосконалення контролю в управлінні бюджетами територіальних громад спрямовуються на підвищення якості інформаційного забезпечення, релевантного для обґрунтування й ухвалення бюджетних рішень та істотного покращення регулятивних функцій в управлінні бюджетами громад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Місцеві фінанси : навч. посіб. / В. В. Письменний. Тернопіль : Видавн.-поліграф. центр «Економічна думка» , 2012. 200 с.

2. Prots, N. and Demchuk, N. 2023. ACTUAL PROBLEMS OF THE FORMATION AND IMPLEMENTATION OF LOCAL BUDGETS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL LAW. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 4, 32 (Feb. 2023), 62–70. DOI:https://doi.org/10.29038/2786-4618-2022-04-62-70.

3. Ватаманюк-Зелінська У.З., Штундер І.М., Гаврилюк С.О. ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.4.9

4. Місцевий бюджет і фінансове забезпечення об'єднаної територіальної громади : навч. посіб. / Н. М. Гринчук та ін. Київ, 2017. 119 с.

5. Миськів Г. В. Бюджетна система: теоретичні та практичні аспекти : навч. посіб. Львів, 2020. 272 с.

6. Микитюк І. С. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. Вісник КНТЕУ. 2013. № 1. С. 86-97. URL: http://visnik.knute.edu.ua/files/2013/01/8.pdf (дата звернення: 20.11.2022).

7. Міністерство фінансів України: офіційний сайт. URL: https://www.mof.gov.ua/uk (дата звернення: 22.11.2022).

8. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 червня 2021 р. № 590. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP210590?an=29 (дата звернення: 24.11.2022).

9. Маркуц Ю. І., Задорожня Л. А. Місцеві бюджети – що з виконанням за перші три місяці повномасштабної війни. Вокс Україна. 2022. URL: https://voxukraine.org/mistsevi-byudzhety-shho-z-vykonannyam-za-pershi-try-misyatsi-povnomasshtabnoyi-vijny/ (дата звернення: 24.11.2022).

10. Vatamanyuk-Zelinska U. Z., Melnychenko O. V. The effectiveness of financial and economic regulation of land relations in the context of stimulating entrepreneurial activity in the regions of Ukraine. Problems and Perspectives in Management. 2020. Vol. 18. Issue 3. P. 11-27. URL: https://www.businessperspectives.org/index.php/journals?controller=pdfview&task=download&item_id=13853 (дата звернення: 24.11.2022).

11. Онищук І. Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 року / Шведсько-Український Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SALAR International. 2022. URL: https://decentralization.gov.ua/en/news/15748 (дата звернення: 25.11.2022).

12. Ватаманюк-Зелінська У. З., Беднарчук В. В., Млінцова А. О. Фінансування потреб оборонної сфери в Україні. Інноваційна економіка. 2020. № 7-8. С. 22-27. URL: http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/670/739 (дата звернення 25.11.2022).

13. Дубина М. В. Економіко-статистична оцінка фінансової стійкості місцевих бюджетів України. Статистика України. 2017. № 4. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/su_2017_4_6.pdf (дата звернення: 25.11.2022).

14. Small business support in the territories in a decentralized environment / Vatamaniuk-Zelinska U. Z., Tkachova N. M., Dankevych Y. M., Yemets O. I., Stasiv O. F. Revista San Gregorio. 2021. no. 44. URL: https://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/1596/17-uliana (дата звернення 27.11.2022).

15. Про Державний бюджет України 2023: Закон України від 03.11.2022 р. № 2710-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-IX#Text (дата звернення: 27.11.2022).

16. Василевська-Смаглюк, О., Гура, Н., Дерун , І., & Шевчук, В. (2023). КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ОБЛІКУ ТА КОНТРОЛЮ БЮДЖЕТІВ

ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У ВОЄННИЙ ЧАС ТА В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, *1*(48), 91–104. https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.48.2023.3982

17. Місцеві фінанси у схемах і таблицях : навч. посіб. / [М. А. Гапонюк, А. Є. Буряченко, В. П. Яцюта та ін.] ; за заг. ред. В. М. Фе- досова. К.: КНЕУ, 2010.600, [8] с.

18. Радіонов, Ю. (2023). ФОРМУВАННЯ І ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО ТА МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. *Економіка та суспільство*, (53). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-55

19. Кохан І.В. Бюджетне фінансування соціально-економічного розвитку регіону / Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук. спец.: 08.00.08. Львів, 2015. 20с.

20. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2019. 616 с. DOI: http://doi.org/10.31617/m.knute.2019-449

21. Кузнєцова А.Я., Каспрук Ю.В., Кузнєцов О.Ю. Економічний розвиток регіону та роль місцевих бюджетів у його забезпеченні : монографія. Київ : УБС НБУ, 2013. 174 с.

22. Савчук Н.В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору : монографія. Київ : КНЕУ, 2014. 325 с.

23. Закон України від 12.05.2015 №389-VIII «Про правовий режим воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19

24. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 №252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text

25. Дуліба Є. Особливості організації діяльності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування під час воєнного стану. URL: http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1495/1546

26. Закон України від 03.03.2022 №2118-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#n25

27. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021 №590 «Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text

28. Видатки зведеного бюджету України. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/

29. Радіонов Ю.Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. Економіка України. 2023. № 1. С. 20-43. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.01.020

30. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 2022 рік. URL: https://decentralization.gov.ua/news/16105

31. С. Марченко для Wall Street Journal: Підтримка міжнародних партнерів пришвидшує перемогу України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/serhii-marchenko-dlia-wall-street-journal-pidtrymka-mizhnarodnykh-partneriv-pryshvydshuie-peremohu-ukrainy

32. Україна домовилася про зупинку виплат за зовнішнім боргом. URL: https://zaxid.net/ukrayina_domovilasya_pro_prizupinennya_viplat_za_zovnishnim_borgom_n1549669

33. Державний бюджет України 2022 року: виконання в умовах повномасштабної війни. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/derzhavnyy-byudzhet-ukrayiny-2022-roku-vykonannya-v-umovakh

34. Лютий І., Рожко О., Лютий С. Оптимізація видатків державного бюджету України в умовах війни. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1557/1565

35. Slobodyanyuk, N. O., & Konina, M. O. (2016). Problemy formuvannia dokhidnoi chastyny mistsevykh biudzhetiv v umovakh finansovoi detsentralizatsii

[The problems of local budgets' revenues formation in conditions of financial decentralization]. Economy and Society, 2, 611-616.

36. А. Гарбінська-Руденко, В. Волинець, Я. Чорноіван Актуальні законодавчі зміни у виконанні місцевих бюджетів в Україні DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.41

37. Onyshuk, I. (2022). Osoblyvosti biudzhetnoho protsesu v umovakh voiennoho stanu (onovliuietsia) [Peculiarities of the budget process under martial law (updated)].

38. Бюджетний кодекс України: Закон України від 08.07.2010 р. №2456-VI. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 (дата звернення 30.10.2022).

39. Про основи національного спротиву. Закон України від 16.07.2021р. № № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (дата звернення 30.10.2022).

40. Про затвердження порядку отримання благодійних добровільних внесків. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2000 р. №1222. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1222-2000-%D0%BF#Text (дата звернення 30.10.2022).

41. Про Державний бюджет України на 2022 рік. Закон України від 02.12.2021р. № 1928-IX URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text (дата звернення 30.10.2022).

42. Формування і використовування матеріальних ресурсів. Сесія міжнародною організацією «U-LEAD» від 19.04.2022 р. Мультимедійна платформа іномовлення в Україні «УкрІнформ». URL:https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3461758-ulead-rozasnila-gromadam-osoblivosti-formuvanna-i-vikoristanna-materialnogo-rezervu.html (дата звернення 30.10.2022).

43. Отримання міжнародної фінансової допомоги від громад з-за кордону. Новини «Децентралізація» від 22.03.2022 р. URL:http://surl.li/dmdea (дата звернення 30.10.2022).

44. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та інших законодавчих актів України. Закон України від 15.03.2022 р. № 2134IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2134-20#Text (дата звернення 30.10.2022).

45. Про тимчасовий порядок виділення та використання коштів з резервного фонду бюджету в умоваї воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від від 1 березня 2022 р. №175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/175-2022-%D0%BF#Text (дата звернення 30.10.2022).

46. Про затвердження Порядку казначейського обслуговування місцевих бюджетів. Наказ Міністерства Фінансів України від 23.8.2012 №938. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1569-12#Text (дата звернення 30.10.2022).

47. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. №2118-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text (дата звернення: 10.11.2022).

48. Піхоцька, О. М., & Ющик, Ю. В. (2022). ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF BUDGETS DURING THE PERIOD OF MARITAL STATE. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, (35), 25-32. Retrieved from https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/659

49. Виконання бюджету в умовах війни: прогноз тенденцій. URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vykonannya-byudzhetu-v-umovakh-viynyprohnoz-tendentsiy

50. Міністерство фінансів України. Офіційний сайт. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/

51. Що з державними фінансами та чи вистачить Україні грошей. Роз'яснення. URL: https://www.epravda.com.ua/publications/2022/04/5/685230/

52. Державний web-портал для громадян «Open budget». URL: https://openbudget.gov.ua/localbudget?id=26000000000

53. Фінансова допомога від міжнародних партнерів: скільки Україна отримала на 1 жовтня. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/10/6/692303/

54. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022р. №252. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/deyaki-pitannya-formuvannya-ta-vikonannya-miscevihbyudzhetiv-u-period-voyennogo-stanu-252

55. Про затвердження Порядку виконання повноважень Державною казначейською службою в особливому режимі в умовах воєнного стану. Постанова Кабінету Міністрів України від 09.06.2021р. №590. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/590-2021-%D0%BF#Text

56. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2022р. №181-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/181-2022-%D1%80#Text

57. Переїхали понад 200 підприємств. Як український бізнес релокували на Львівщину. URL: https://suspilne.media/286939-pereihali-ponad-200-pidpriemstv-ak-ukrainskij-biznesrelokuvali-na-lvivsinu/

58. Місцеві бюджети в умовах війни: регіональний вимір та джерела наповнення. URL: https://od.org.ua/uk/miszevi-budgeti-v-umovah-vijni/

59. Онищук І. Аналіз виконання місцевих бюджетів за 8 місяців 2022 року/ ШведськоУкраїнський Проект «Підтримка децентралізації в Україні», SALAR International. URL: file:///D:/Desktop/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%B1.%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B4/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%20%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BC%D1

%96%D1%81%D1%86%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%B1%D1%8E%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D1%82%D1%96%D0%B2%20%D0%B7%D0%B0%208%20%D0%BC%D1%96%D1%81%D1%8F%D1%86%D1%96%D0%B2%202022%20%D1%80%D0%B E%D0%BA%D1%83.html

60. Vasylevska-Smahliuk, O. (2022). Adaptatsiia kontroliu ta yoho informatsiinoho zabezpechennia do vymoh dotrymannia biudzhetnoi bezpeky [Adaptation of control and its information support to the requirements of compliance with budgetary security]. Development of the System of Accounting, Analysis, Audit and Taxation in Ukraine: Theory, Methodology, Organization. Interservice.

61. Vasylevska-Smahliuk, O. (2022). STEM-controleducation: kontseptualni zasady kontroliu biudzhetnoi modeli v umovakh viiny ta povoiennoho period [STEM-control-education: conceptual principles of control budget model in the war and post-war period]. Development Strategy of Ukraine: Financial, Economic and Humanitarian Aspects. Information and Analytical Agency.

62. Kutsyk, P., Shevchuk, V., & Derun, I. (2022). STEM i stanovlennia novitnoi paradyhmy bukhhalterskoho obliku [STEM and establishment of the newest accounting paradigm]. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 4(45), 22–35. https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.45.2022.3804.

63. Dameri, R. P. (2013). Searching for smart city definition: a comprehensive proposal. International Journal of computers & technology, 11(5), 2544- 2551.

64. Caragliu, A., Del Bo, C., & Nijkamp, P. (2011). Smart Cities in Europe. Journal of Urban Technology, 18(2), 65–82. https://doi.org/10.1080/10630732.2011.601117.

65. Gigginger, J., Fertner, C., Kramar, H., Kalasek, R., Pichler-Vilanovic, N., & Meijers, E. (2007, October). Smart cities Ranking of European medium-sized cities. Retrieved from: http://www.smartcities.eu/download/smart_cities_final_report.pdf.

66. Wieclaw, L., Pasichnyk, V., Kunanets, N., Duda, O., Matsiuk, O., & Falat, P. (2017, September). Cloud computing technologies in “smart city” projects. In 2017 9th IEEE International Conference on intelligent data acquisition and advanced computing systems: technology and applications (IDAACS). Vol. 1, pp. 339-342. IEEE. https://doi.org/10.1109/IDAACS.2017.8095101.

67. Argento, D., Grossi, G., Jääskeläinen, A., Servalli, S., & Suomala, P. (2019). Governmentality and performance for the smart city. Accounting, Auditing & Accountability Journal, 33(1), 204-232. https://doi.org/10.1108/AAAJ-04-2017-2922.

68. Spekle, R. F., & Verbeeten, F. H. (2014). The use of performance measurement systems in the public sector: Effects on performance. Management Accounting Research, 25(2), 131-146. https://doi.org/10.1016/j.mar.2013.07.004.

69. Буднік О.О. РОЛЬ МІСЦЕВИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЧНІЙ СИСТЕМІ ДЕРЖАВИ. Тези науково-практичної on-line конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої Дню науки. м. Житомир. 15-19 травня 2023 р.

70. Буднік О.О. Литвинчук І.В. ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОНАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ. Тези Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні виклики сталого розвитку бізнесу». м. Житомир. 9-10 листопада 2023 р.

71. Кириленко О. П. Місцеві фінанси. Підручник 2-ге видання, доповнене і перероблене. Тернопіль, 2014. С. 17-24.

72. Місцеві фінанси в економічній системі держави – С. 5. // [Електронний ресурс] - https://subject.com.ua/economic/finances/39.html

73. Навчальні матеріали онлайн. Роль місцевих фінансів в економічній системі держави // [Електронний ресурс] - https://pidru4niki.com/15341220/finansi/rol_mistsevih_finansiv_ekonomichniy_sistemi_derzhavi

74. Навчальні матеріали онлайн. Фінансова безпека держави у системі економічної безпеки // [Електронний ресурс] - https://pidru4niki.com/15931106/finansi/finansova_bezpeka_derzhavi